
Regionální

vlastivěda

Náměty na školní exkurze do okolí Berouna

Emil Šnidauf



Regionální

vlastivěda

Náměty na školní exkurze do okolí Berouna

Emil Šnidauf

Text a foto © Mgr. Emil Šnidauf, 2019

Grafická úprava © MgA. Jan Matoušek, 2019

ISBN 978-80-270-6225-6

Obsah

- 04** Význam a organizace školních exkurzí do krajiny
- 06** Berounka – život s ní a kolem ní
- 10** Po stopách českých králů – kolem Berounky do Srbska
- 14** Od Bubovických vodopádů na Karlštejn
- 18** Tetín – za sv. Ludmilou a na Tetínské skály
- 22** Na Kodu k čarodějně studánce
- 26** Báje a přírodní unikáty Zlatého koně
- 30** Za poustevníkem do Svatého Jana pod Skalou
- 36** Českým krasem – člověk a krajina
- 40** Za Františkem Nepilem a Kelty
- 44** Skryje – na trilobity s Joachimem Barrandem
- 48** Křivoklátskem k Berounce Oty Pavla
- 52** Loveckými hvozdy českých knížat a králů
- 56** Lesní panorama a hora boha Velese
- 60** Obrazová příloha
- 78** Tabulka geologických útvarů
- 79** Použitá a doporučená literatura

Úvod

Do rukou se vám dostává publikace, která vznikla v rámci projektu MAP ORP Beroun II. Měla by sloužit především učitelům jako pomůcka při výchovně vzdělávací činnosti mimo školu. Jedná se o soubor námětů exkurzí pro děti a mládež do širšího okolí Berouna, které je bohaté na přírodní, historické a kulturní zajímavosti. Publikace je rozdělena do kapitol, z nichž každá představuje popis návštěvy konkrétní lokality nebo oblasti. Nejde pouze o charakteristiku určitého místa či území s případným popisem tras putování, ale jsou zde prezentovány organizační, metodicko didaktické a praktické poznámky k realizaci exkurze v dané oblasti, které vycházejí z mé vlastní praxe. Exkurze do uvedených míst jsem většinou několikrát absolvoval jako učitel s žáky nebo jako lektor s pedagogy různých stupňů škol v rámci jejich vzdělávání. Jsou koncipovány tak, aby představily určitou oblast jako celek ve vzájemných přírodních a historicko kulturních souvislostech. Samozřejmě, že exkurze můžeme pojmout i monotematicky a realizovat je jako přírodovědné, dějepisné atd. V řadě kapitol uvádím další možné varianty a zaměření exkurze v závislosti na podmínkách, struktuře žáků, časové a fyzické náročnosti apod. Najdete zde i případné odkazy na naučné stezky v oblasti a jejich charakteristiku. Důležitou součástí publikace je i doporučená literatura vhodná k přípravě exkurzí, příloha s fotografiemi a CD s ukázkami pracovních listů pro žáky různých věkových kategorií. Doufám, že příručka Regionální vlastivěda se pro vás stane praktickou pomůckou při putování do krásného a zajímavého okolí Berouna.

Emil Šnidauf

Význam a organizace

školních exkurzí do krajiny

Exkurze a vycházky spojené s aktivním pozorováním jsou nenahraditelnou formou ve výuce. Zvláště jsou důležité v oblasti regionální výchovy a vzdělávání. Umožňují také využití názorných pedagogických metod. Sebelepší učitel, učebnice či film ve třídě nezajistí předání a uchování informací tak, jako přímý kontakt a poznání subjektů a jevů v reálném prostoru, čase a souvislostech. Účinnost této formy spočívá v tom, že umožňuje do procesu poznání mimo myšlení zapojit také všechny smysly. Můžeme vnímat tvary, barvy, zvuky, vůně, někdy dokonce i chutě. Nezanedbatelná je také skutečnost, že působí na citovou složku člověka. Exkurze vedou k pochopení souvislosti jevů, vnímání jednotlivých složek krajiny jako vzájemně vytvářeného, propojeného a ovlivňujícího se celku. Významným výchovným aspektem je vytvoření pozitivního citového vztahu k určitému místu, zprostředkovaně vedoucí k zdravému patriotizmu, k zájmu o přírodu, kulturní a historické hodnoty. To se potom promítá do způsobu chování a postojů člověka, vedoucích k aktivní ochraně těchto hodnot.

Při exkurzích lze dobře uplatňovat mezipředmětové vztahy a dnes ve škole tolik požadovaná průřezová témata. Umožňují návazné činnosti v různých předmětech, v mimotřídní i mimoškolní práci (nástěnky, výstavy, prezentace, soutěže atd.). Lze je také využít ke sběru dokumentačního materiálu a k doplnění školních sbírek.

Exkurze jsou náročnou organizační formou na přípravu i samotnou realizaci. Vyžadují i specifické odborné znalosti učitele a jeho zkušenosti. Učitel by měl pečlivě naplánovat trasu, stanovit časový harmonogram, zvolit vhodné období z hlediska klimatického, vegetačního (botanická pozorování) apod. Při pěších exkurzích si případně předem projít určité úseky trasy z důvodu schůdnosti terénu, fyzické náročnosti a bezpečnosti, vhodně naplánovat zastávky a odpůlčinek. Je nutné si o daném místě a subjektech připravit informace, případně si zajistit komentář odborníka nebo zvolit naučnou stezku s informačními panely. Chceme-li zvýšit zájem žáků a jejich aktivitu, vytvoříme pracovní listy pro jednotlivce nebo skupiny. Nesmíme samozřejmě zapomenout na základní bezpečnostní zajištění exkurze. Při pohybu v terénu je důležitá existence telefonního

signálu pro kontakt na zákonné zástupce a lékařskou pomoc. Nutná je dobře vybavená lékárnička a znalost zdravotního stavu dětí, zvláště u alergiků. Před putováním v přírodě musíme žáky seznámit s pravidly chování (speciálně v chráněném území), upozornit je na vhodné oblečení, obuv a další vybavení. Do přírody můžeme s sebou vzít také fotoaparát, dalekohled, případně i lupu, pinzetu, sáčky na přírodniny atd.

Exkurze do krajiny mohou mít podobu pěší tématické vycházky nebo formu autobusového výletu se zastávkami, s cílem seznámit žáky se specifickými zajímavostmi určité oblasti, které jim umožní vytvořit si celistvý obraz o navštíveném území a pochopit vztahy mezi pozorovanými objekty a jevy, jež formovaly jeho vývoj a podobu. Exkurze by měla u žáků probudit zájem o další poznávání daného regionu. Proto je nutné, aby dostali prostor také k vlastním aktivitám a výlet byl pro ně spojen s příjemnými zážitky.

Z vlastní zkušenosti vím, že při autobusových výletech do některých oblastí Křivoklátska nebo Českého krasu je nutné počítat s aktuálním stavem dopravních komunikací. Často se pohybujete po silnicích nižších tříd, což předpokládá znalost místních podmínek. Je proto dobré, když se s dopravcem nebo řidičem domluvíte na trase a zastávkách. Nevhodné jsou samozřejmě velké dálkové autobusy. Já osobně jsem zvyklý během jízdy komentovat pozorované jevy a informovat žáky o činnosti na zastávkách. Tím je ušetřím na lokalitě zbytečně dlouhému výkladu a oni se mohou soustředit daleko více na jevy kolem sebe. Proto považuji za důležité, aby byl autobus vybaven mikrofonom a funkčním ozvučením. A ještě jednu věc si na závěr této pasáže neodpustím. Při jedné exkurzi, kterou jsem organizoval pro starší učitele, se najednou autobusem rozezněla známá píseň, ke které se postupně ostatní přidávali. Měl jsem příjemný pocit a vzpomněl jsem si, že v minulosti bylo samozřejmostí si při výletu v autobusu zazpívat. Přispělo to vždy k navození dobré nálady, pocitu sounáležitosti a k utužení vztahu v kolektivu víc než nějaké psychologické projekty. Takže až se vydáte na exkurzi, zazpívejte si! A i kdybyste si vy a žáci z ní zapamatovali pouze tu píseň, tak to stálo za to.

Berounka

– život s ní a kolem ní

Druh exkurze → pěší

Délka trasy → 3 km (tam a zpět)

Zaměření → dějepisná a přírodovědně ekologická vycházka

Poznámka → realizace vhodná po celý rok mimo zimu

Jedná se o netradiční vycházku kolem řeky Berounky přímo v Berouně. Nenáročná bezbariérová trasa je vhodná pro všechny věkové kategorie. Během cesty se dozvíme mnoho zajímavého o řece, která je úzce spojena s životem lidí a historií města. Bez Mže, jak se v minulosti také nazývala, by nebylo ani samotného Berouna. Město bylo založeno právě v místě brodu na významné mezinárodní obchodní stezce. Vody Berounky poskytly městu ochranu, když naplnily příkop před hradbami, a živobytí, když roztočily kola několika mlýnů. Řeka ale také nejednou potrápila obyvatele při velkých povodních. Přesto okolí Berounky je dodnes místem, kde lidé rádi odpočívají a tráví volné chvíle. Kolem toku přímo ve městě lze spatřit řadu zajímavých a dokonce vzácných druhů živočichů a rostlin.

Trasa exkurze dlouhé přibližně 1,5 km vede z centra města od Dolní brány na most nad mlýnským náhonem, přes lávku na Berounce a dále podél levého břehu proti proudu řeky po cyklostezce k jezu a na dopravní hřiště. Potom ulicí Na Hrázi musíme obejít autokemp a vrátit se k řece cestičkou v místě přerušení betonové protipovodňové zábrany

a pokračovat kolem Berounky pod tzv. zámečkem až na konec louky. Odtud se pak můžeme vrátit do ulice Na Hrázi a zpět. Exkurzi lze realizovat v kterémkoli ročním období. Sezónní rozdílnosti se projeví v pozorovaných druzích rostlin a živočichů. S sebou si můžeme vzít dalekohled pro pozorování vodních ptáků.

Naše cesta začíná u Dolní neboli **Pražské brány**, která byla společně s Horní či Plzeňskou bránou nedílnou součástí hradebního opevnění Berouna a místem, kudy procházela zemská stezka a do města se vstupovalo. Opevnění vzniklo na přelomu 13. a 14. století za krále Václava II. Hradby byly vysoké 6–9 m a jejich součástí bylo 37 hranolových bašt, parkán a vodní příkop, který se napouštěl vodou z ramene Berounky. Vchod do Pražské brány, která si zachovala svůj gotický charakter, byl ve středověku uzavírán dvoukřídlými vraty a na vnější straně spouštěcí kovovou mříží tzv. hřebenem. Vstup do věže byl na jižní straně z ochozu hradeb. Vchod byl z bezpečnostních důvodů umístěn navíc ve výšce 2,5 m nad hradbou a cesta do vstupního portálu vedla po žebříku. Právě v místě Dolní brány provedlo v dubnu roku 1421

úspěšný útok husitské vojsko a Beroun dobylo. Dominikánský klášter v sousedství husité zničili a mnichy upálili. V průjezdu brány se nachází v klenbě obranný kruhový otvor a z boku dnešní vstup, který byl vybudován až v 19. století. Místnosti v bráně obýval ve středověku branný, pak sloužily jako šatlava a dnes je zde Výstavní síň Jiřího Jeníčka. Ve středu a v sobotu je brána otevřena pro veřejnost, jinak lze návštěvu jejího interiéru domluvit na městském úřadu.

Od brány se vydáme přes malý kamenný most nad ramenem Berounky, kudy vedla stará obchodní cesta (Řezenská či Norimberská) spojující Prahu s Plzní a Bavorskem. Na mostě zastavíme a podíváme se na romantické zákoutí řeky nazývané někdy jako **Čertovka**. Umělé rameno (náhon) bylo součástí městského opevnění a spolu s hlavním tokem řeky vytváří ostrov, na kterém bylo ve středověku vybudováno několik mlýnů. Z Křížova, Zajíčkova a Panského se dochovaly některé části, ale dnes již neslouží svým účelům. Z mostu můžeme někdy ve vodě pozorovat nutrie říční. Jedná se o chlupaté nepůvodní hlodavce dlouhé až 30 cm a pocházející z Jižní Ameriky. Na rozdíl od bobrů, kteří dnes již také obývají Berounku v okolí města, nemají široké a ploché ocasy. Do volné přírody se nutrie dostaly z bývalých kožešinových farem a pokud nejsou kruté zimy, jsou schopné v našich podmínkách přežít a rozmnožovat se.

Za náhonem pokračujeme po **lávce přes Berounku** na Závodí. Tato lávka byla vybudována po ničivé povodni v roce 2002. Je zajímavá po technické stránce tím, že se nechá v době ohrožení velkou vodou hydraulickým mechanismem zvednout o 150 cm. Hned nad lávkou je dobře patrný starý brod přes řeku a na obou březích fragmenty středověké kamenné dlažby, asi nejstarší v Berouně. Je tvořena z diabasů, nazelenalých hornin s žilkami kalcitu, vzniklých před více jak 400 miliony let sopečnou činností. V minulosti se dobývaly v lomech pod Lištici, hned za Berounem. U lávky se zvláště v zimě hromadí spousta vodních ptáků. Voda zde nezamrzá a navíc jsou lidmi celoročně krmeni. Dětem bychom měli zdůraznit, čím je vhodné kachny a labutě krmit. Nikdy jim nedáváme čerstvé, slané a také tvrdé pečivo, které by jim mohlo poškodit sliznici. Tvrdší pečivo případně házíme přímo do vody, aby změklo. V zimním období lze tady mimo kachen divokých a labutí velkých pozorovat lysku

černou, poláka chocholačku i jiné druhy ptáků. U bývalého brodu se nachází zbytky dřevěných základových trámů středověkého přemostění. Podle dendrologického datování bylo u některých z nich objevených v roce 2009 stanoveno stáří dřevěného mostu na rok 1364. Nejstarší vyobrazení středověkého mostu přes Berounku ukazují veduty z přelomu 16. a 17. století. Dřevěných mostů zde bylo postupně několik. V důsledku povodní ale byly často opraveny nebo znovu stavěny. Poslední dřevěný most byl postaven za napoleonských válek pro potřebu ruské armády generála Suvorova, ale tento most však velkou vodu také nepřežil. V 19. století trasa staré cesty přes město již nevyhovovala houstnoucí dopravě, a tak byl v roce 1882 vybudován nový kamenný most o 100 m dále na nové komunikaci z Prahy do Plzně. Protože však nebyl stavebně dokonalý, nahradil ho v roce 1882 most železný. Ten byl do dnešní betonové podoby rekonstruován v letech 1949 – 51.

Od brodu budeme pokračovat proti proudu řeky přes lávku na Vrážském potoku a zastavíme se hned za ní u betonového objektu. Jedná se o lehké vojenské opevnění tzv. **řopík** (zkratka Ředitelství opevňovacích prací), postavený v roce 1938. Byl součástí soustavy pevnůstek vybudovaných za účelem vojenské obrany Prahy, které tvořily tzv. „Pražskou čáru“. K boji však nakonec nebyly tyto objekty po Mnichovské dohodě využity.

Naše cesta vede dál po cyklostezce k jezu kolem **malé vodní elektrárny** a na dopravní hřiště. Pohyblivý jez je schopen regulovat výšku hladiny vody nad ním a je důležitou součástí protipovodňových opatření. V minulosti povodně ohrožovaly Beroun a způsobovaly škody poměrně často. Jejich četnost a intenzitu navíc ještě zvyšovala přítomnost říčky Litavky.. Nejzhooubnější velká voda udeřila na Beroun v roce 1872 a potom v srpnu 2002. Pod vodou se tehdy ocitly velké části města, včetně náměstí. Výšku hladiny vody na náměstí označuje litinová tabulka umístěná na Jenštejském domě. Po ničivé povodni v roce 2002 byla realizována nová protipovodňová opatření, například úprava hráze a výstavba betonové zídky s prvky mobilního hrazení. Kolem nich povede pak naše další cesta. Nejdříve si ale prohlédneme **rybí přechod**, který umožňuje putování vodních živočichů v prostoru

jezu. Pohyb proti proudu jim ulehčuje systém příčných řad kamenů, zpomalující rychlost toku vody. Na kamenech ve vodě lze spatřit poskakovat skorce vodního. Tento pták velikosti kosa s bílou náprsenkou se dokáže potápět, chodit pod vodou a lovit drobné bezbratlé. Štíhlý konipas bílý s dlouhým ocáskem zase loví hmyz za letu nad hladinou nebo na přilehlé louce. Vysoko na stromech jsou poměrně velká hnízda spletená z klacíků a větviček. Patří strakám. Pokud budete chtít v tomto místě strávit více času, lze si domluvit prohlídku malé vodní elektrárny s výkladem o její činnosti, včetně obsluhy pohyblivého jezu. Při zastávce na [dopravním hřišti](#) si s dětmi můžete zopakovat dopravní předpisy a značky formou hry nebo soutěže. Potom se vydáme okolo autokempu ulicí Na Hrázi a pokračujeme přibližně 200 m do míst, kde je otvor v protipovodňové zídce. Tady se cestičkou vydáme k řece.

Cestou kolem řeky se budeme zabývat převážně zdejší přírodou. Nejen tady, ale po celé trase můžeme určovat dřeviny. Rostou tu zvláště stromy [řiční nivy](#), např. topol černý, vrba bílá, olše lepkavá, jasan ztepilý a další. Kůra některých stromů je pokryta žlutými stélkami lišejníku terčovníku zedního. Na louce kvete v různém období řada druhů bylin. Na jaře je zde nápadný bílý snědek chocholičnatý, začátkem léta zase žlutá kozí brada nebo fialově kvetoucí kakost luční. Bohatá je zvláště pobřežní a příbřežní vegetace. V květnu rozkvétá chráněný kosatec žlutý. Najdeme ho skoro na konci naší trasy, na okraji břehu za dalším řopíkem. Tam později také vykvétají lekníny a dnes stále vzácnější šmel okoličnatý. Podél celého břehu se pak vyskytuje růžově kvetoucí kyprej vrvice a nepůvodní zlatobýl kanadský. Hojně jsou porosty rákosu a orobince, jehož samičí květenství tvoří známé „doutníky“. U vody žákům povíme o významu pobřežní vegetace a připomeneme, že vodní toky a jejich okolí jsou důležitými biokoridory v krajině.

U vody narazíme také na některé živočichy. Vyskytují se tu různé druhy ptáků. V křovinách nízko nad zemí poletuje malý střízlík obecný, v lokalitě žije žluna zelená a straka obecná. Nad loukou se občas třepotá poštolka při lovu hlodavců. Doma jsou tu zvláště vodní ptáci. V zimě lze vidět např. potápku malou, ve vodě loví kormoráni a ze severní Evropy sem přilétá morčák velký. Na protějším břehu není

vzácností sledovat několik nehybně stojících volavek popelavých. Po celý rok jsou k vidění na hladině řeky labutě velké, v rákosí se skrývají slípky zelenonohé a běžné jsou kachny divoké, které můžeme pozorovat v různých sezónních činnostech i s mláďaty. Rozdíl ve zbarvení kachny a kačera nám poslouží k vysvětlení pojmu pohlavní dvojtvárnost. Právě v terénu lze dobře demonstrovat vhodnost maskovacího zbarvení samice. Když budeme mít štěstí, uvidíme nízko nad hladinou letět ledňáčka. Tito krásní ptáci mají svoje hnízdní nory ve strmých svazích na protějším břehu řeky, kde jsou na skále pod „zámečkem“ odhalena souvrství usazených prachovců, hornin vzniklých před více jak 440 miliony let v ordovickém moři. Mimochodem se nejedná ve skutečnosti o zámeček, ale obytnou vilu. Mimo ptáků se v tomto úseku řeky můžeme setkat s chráněnou teplomilnou užovkou podplamatou. Tento, někdy až metr dlouhý had, nemá za hlavou žluté skvrny jako užovka obojková. Nicméně od zmije se liší svým štíhlým a dlouhým tělem a především nemá na hřbetě skvrny spojené do podoby klikaté čáry. Ostatních znaků, které se uvádějí v učebnicích, si stejně člověk při běžném setkání nevšimne. Užovky výborně plavou, loví drobné ryby a obojživelníky. Na souši je většinou zastihneme slunit se v blízkosti břehu, kde mají svoje letní úkryty mezi bloky kamenů. Hadů se nemusíme obávat, jsou plaší a před člověkem unikají do podrostu. Ve vodě v rákosí žije početná populace kriticky ohroženého skokana skřehotavého. Na začátku léta vydávají samci typické skřehotavé hlasy zesílené dvěma ozvučnými bubínky po stranách hlavy. Žáby jsou sice skryté ve spleti vodních rostlin, ale jejich silné hlasové projevy je dokonale prozradí. Kolem vody poletuje také spousta hmyzu. Hojná je vážka ploská, motýlice lesklá a několik druhů šídel a šídélek.

Naše cesta pomalu končí, ale ještě se můžeme zmínit o Plešivci, kopci vypínajícím se nad Hýskovem. Zde se v minulosti v lomu dobýval křemenec. Z této tvrdé horniny se vyráběly dlažební kostky nazývané kočičí hlavy. Procházku kolem řeky ukončíme asi 50 m za řopíkem na okraji louky a po přestávce na svačtinu se vydáme zpět stejnou cestou nebo ulicí Na Hrázi.

Další varianta přírodní vycházky v Berouně a jeho nejbližším okolí – Talichova stezka

Doporučuji využít naučnou Talichovu stezku, vedoucí údolím Brdtek po úbočí kopce Ostrého a pokračující k obci Zdejčina, dále na rozhlednu na vrcholu Dědu a potom po jeho hřebenu až ke kapličce U Studánky. Nenáročná trasa dlouhá asi 5 km vede převážně lesními cestami a má celkem 11 zastávek opatřených naučnými panely. Informační tabule nás seznámí s přírodními zajímavostmi a historií území. V prostoru rozhledny na Dědu se podrobně dozvíme o geologické stavbě území, paleontologických nalezištích, sběračích zkamenělin a těžbě nerostných surovin na Berounsku. Pro menší děti doporučuji absolvování aspoň části stezky vedoucí k rybníčku v Brdatkách. V tomto krátkém úseku (asi 1 km) je koncentrováno sedm panelů zaměřených na zdejší přírodu a také na osobnost dirigenta Václava Talicha. Tabule vám ušetří i tvorbu pracovních listů, neboť obsahují i úkoly pro návštěvníky. Správné odpovědi jsou napsané převráceně malými písmeny dole pod texty. Bližší informace o stezce najdete na oficiálním webu města Berouna.



Jez na Berounce a rybí přechod v Berouně

Po stopách českých králů

– kolem Berounky do Srbska

Druh exkurze → pěší

Délka trasy → 4 km

Zaměření → geologické, biologické a dějepisné zajímavosti

Poznámka → nenáročná, bezbariérová, vhodná pro všechny věkové kategorie, s informačními panely

Jedná se o první exkurzi v této publikaci, která nás zavede do chráněné krajinné oblasti Český kras. Území světově proslulé z geologického a paleontologického hlediska je tvořeno převážně vápenci, horninami usazenými v mořích v období siluru a devonu (starší prvohory) před 440–360 mil. let. Usazené horniny jsou bohaté na zkameněliny, které zde již v 19. století sbíral francouzský badatel Joachim Barrande. Pro vápencové oblasti jsou typické krasové jevy a výskyt teplomilných přírodních společenstev skalních stepí, lesostepí a listnatých lesů s mnoha druhy chráněných organismů.

Exkurze kolem řeky Berounky z Berouna do Srbska vede po trase cyklostezky a naučné stezky Po stopách českých králů. Jedná se o vycházku po zpevněné cestě, ze dvou třetin asfaltové. Z botanického hlediska doporučuji realizaci na jaře nebo v létě. Vhodnější je návštěva ve všední den a v dopoledních hodinách, neboť o víkendech je cesta poměrně frekventovaná. V každém případě je nutné dávat pozor na cyklisty a in-line bruslaře. Cesta vede po hranici národní přírodní rezervace Karlštejn. Je opatřena 6 panely naučné stezky a 3 informačními

tabulemi Správy CHKO Český kras, jejichž obsah lze využít při sestavování úkolů pracovních listů.

Naše putování začneme na okraji Berouna [U Ovčína](#), kde odbočíme ze silnice vedoucí k nemocnici a vydáme se po trase cyklostezky. V místech soutoku Berounky a Litavky se podle archeologických nálezů nacházelo nejstarší osídlení Berouna. Toto území je obýváno téměř nepřetržitě od mladší doby kamenné, tj. déle než 7 000 let. V 11. století zde stála trhová osada Na Brodě. Žáky upozorníme na značení chráněného území a na specifika chování v něm. Asi po 300 m na levé straně údolí za čističkou odpadních vod, spatříme malý [opuštěný lom](#). Těžil se zde zelenošedý diabas, hornina vzniklá sopečnou činností na mořském dně v období siluru asi před 430 miliony let. Hromaděním sopečného materiálu došlo k změlčení tehdejšího moře a ke vzniku sopečných ostrovů. Jeden z nich se nacházel v blízkosti Svatého Jana pod Skalou. Proto diabasové tufy (sopečné vyvrženiny) zdejšího lomu náleží podle geologů k tzv. svatojanskému vulkanickému centru. Mělká moře kolem sopek byla bohatá na organismy, jejichž zkamenělé schránky se nám dochovaly

v usazených horninách. Vytěžený diabas ze zdejšího stěnového lomu se využíval v minulosti jako stavební kámen na dlažební desky, základy budov, patníky u silnic, schody a také jako štěrk.

Pokračujeme dál kolem bývalého statku a pak mírným stoupáním do míst, kde kdysi stával [Vítáčkův mlýn](#). Trasa vede přímo pod diabasovou skálou. Horninu s žilkami kalcitu si tady můžeme dobře zblízka prohlédnout. V dubnu jsou skalní stěny nápadně žlutými trsy kvetoucí tařice skalní, chráněné suchomilné a teplomilné rostliny. Na vrcholu mírného stoupání asi 15 m od cesty se nacházejí na vrstevných plochách vápence zkamenělé zbytky schránek ramenonožců. Nad odkryvem na louce vykvétá v květnu další typická krasová bylina, bělozářka liliovitá.

Už z dálky je vidět na pravém břehu řeky dominantního kostelíka sv. Jana Nepomuckého na vrcholu [Tetínských skal](#) (viz. kapitola o Tetínu). Území je přírodní rezervací. Na chladnějších severozápadních skalních srážech se tu vyskytují vzácné druhy rostlin. Jedná se o pozůstatky flóry z dob ledových tzv. perialpínské druhy, např. lomikámen trsnatý nebo hvozdk sívý. Vápence obsahují četné krasové dutiny a asi 40 jeskyní, které jsou zimovištěm netopýrů a archeologickými nalezišti. K nejvýznamnějším patřila jeskyně Turské maštale odtěžená lomem. Na území Tetína se v 9. století nacházelo slovanské hradiště. Místo je spjata se zavražděním kněžny Ludmily roku 921. Na skalní vyhlídce nad řekou je zřícenina kamenného hradu zničeného husity při obléhání Karlštejna. K Tetínským skalám se vztahuje pověst o černém ptáku Kuhánovi, který zde údajně sídlí v jeskyni, večer vylétá a houká nad řekou. V Berounce naproti Tetínu žijí skokani skřehotaví. Jejich samci se v období rozmnožování ozývají daleko slyšitelnými zvuky. V létě můžeme vidět na asfaltové cestě vyhřívát se užovky podplamaté. Snaží se tím načerpat dostatek energie pro lov v řece. Tento nejedovatý a chráněný had se v Čechách vyskytuje pouze v teplých oblastech povodí Berounky a Vltavy. Další informace nejen o této užovce, ale také o ostatních organizmech a přírodních zajímavostech se dozvíte na panelech naučné stezky.

Dále budeme pokračovat kaňonovitým údolím, které si řeka vyhloubila ve vápencových horninách.

Uprostřed Berounky za Tetínem si povšimneme ostrova vzniklého po povodni v roce 2002 nahromaděním štěrkového sedimentu. Dnes je ostrov porostlý vegetací a slouží jako stanoviště různých živočichů, zvláště vodních ptáků. Po necelém kilometru nás na levém břehu upoutá nad bývalým zahradnictvím skalní stěna tvořená vrstvami silurského tufitického vápence (směs usazeného a sopečného materiálu). Toto místo, známé pod názvem [Šanův kout](#), je významným archeologickým nalezištěm magdalenienké kultury (asi před 12 000 lety). Ve svahu postranního údolíčka zde byly objeveny pozůstatky tábořiště mladopaleolitických lovců s nálezy kamenných nástrojů z pazourku a především břidlicová destička s rytinou koně. Asi po 300 m dojdeme do prostoru bývalého lomu [Alkazar](#). Od roku 1908 do roku 1945 se tady těžil kvalitní devonský vápenec, který sloužil k výrobě vápna, cementu a jako stavební kámen. Na konci druhé světové války zde Němci chtěli v podzemních štolách vybudovat továrnu pro vojenské účely. V šedesátých letech dvacátého století byly štoly využívány k ukládání nízkoradioaktivního odpadu z nemocnic. Později byl z těchto míst odvezen a přístupy do štol byly z bezpečnostních důvodů zabetonovány. Dnes je lom zastávkou a tábořištěm turistů a horolezců. Byl tady zřízen i lezecký park s cvičnou stěnou pro horolezecký sport. Zde si můžeme udělat přestávku na svačinku, zahrát si s žáky hry nebo plnit úkoly pracovních listů. Na horních plošinách skal se nacházelo opevněné hradiště, které tu s přestávkami existovalo po několik tisíciletí. V Kozle, jak se tomuto místu říká, jsou dodnes v terénu patrné jeho valy.

Vycházku si můžeme také zpestřit ukázkou kroužkování ptáků. Využijeme k tomu prostor kousek za lomem v místě turistického odpočívadla v osadě [Kozel](#) na soutoku potoka Kačáka a Berounky. Po dohodě na Správě CHKO Český kras ji pro vás připraví zkušební ornitologové. Z široké cesty v osadě vedoucí dále do Svatého Jana pod Skalou odbočíme vpravo a po lávce přes Kačák budeme pokračovat podél vápencových skal k Srbsku. Kolem řeky lze pozorovat řadu druhů vodních ptáků, např. kachny, potápky, lisky nebo volavky. Bližší informace o nich se dozvíme na panelu naučné stezky. Na levé straně naší cesty postupně míjíme defilé vápencových skal.

Nejprve je to skalní převis Růžové abri a pak skály Na Bříči. Asi půl kilometru od Kačáku vybíhá vzhůru úzká strmá rokle, v jejíž stěně je ve výšce asi 40 m otvor do [Barrandovy jeskyně](#), považované v minulosti za nejdelší v Českém krasu. Je dlouhá 366 m a sestupuje až do hloubky 44 m. Podrobnosti nám opět sdělí informační tabule u cesty. Jeskyni na naší trase kolem Berounky se nachází po obou březích kolem 120. Do všech je podle zákona vstup zakázán, neboť jsou významnými archeologickými a paleontologickými nalezišti, zimovišti chráněných netopýřů, mnohdy je jejich součástí krápníková výzdoba a jejich prohlídka může být také pro nezkušeného člověka nebezpečná.

Na pravém břehu řeky těsně nad hladinou, jsou dobře viditelné široké vchody do nor, které zde vytvořili noví obyvatelé, bobři. Naši pozornost upoutá také poslední, dosud činný vápencový lom. Jedná se o rozsáhlý [Kruhový lom](#), zasahující až k Tetínu. Jak se blížíme k cíli naší exkurze míváme staré budovy vystavěné těžařskými společnostmi. Přicházíme do Srbska. Žádná cesta kolem řeky ale před 170 lety ještě neexistovala, neboť oba břehy byly díky

skalním masivům neschůdné. K jejich úpravám došlo až ve spojitosti s vybudováním železnice v roce 1862, zahájením těžby v lomech o dvacet let později a regulací toku řeky v roce 1908. Pojmenování obce [Srbsko](#) vzniklo pravděpodobně na počátku středověku, kdy se tu usadili Lužičtí Srbové. Jestli se jednalo o členy družiny kněžny Ludmily nebo zajatce, které zde usadil na počátku 11. století Boleslav Chrabrý, s určitostí nikdo nedokáže potvrdit. První písemná zmínka o obci se objevuje až roku 1428 v účtech hradu Karlštejna. Obyvatelé Srbska se v minulých staletích věnovali mimo zemědělství lovu ryb a obchodu s dřevem a dřevěným uhlím, které na vorech a lodicích dopravovali až do Prahy. Srbsko bylo vždy vhodným místem k přechodu řeky. Ještě donedávna zde sloužil jeden z nejznámějších přívozů na Berounce. Šestého dubna 1936 ho využil i první československý prezident T. G. Masaryk. Obec byla často postihována povodněmi. Nejvíce ji zasáhly v letech 1872 a 2002. Po ničivé povodni v roce 2002 byly předchozí lávky nahrazeny mostem. V Srbsku naše výprava končí. Po občerstvení se z nádraží vydáme vlakem do Berouna.



Údolí Berounky z Tetínských skal



Vápencové skály s Barrandovou jeskyní u Srbska

Od Bubovických vodopádů na Karlštejn

Druh exkurze → pěší

Délka trasy → 9,5 km

Zaměření → přírodovědná a dějepisná exkurze

Poznámka → středně náročná trasa, vhodná spíše pro starší děti (od 12 let), návštěva v jarním a letním období

Trasa exkurze vede ze Srbska k Bubovickým vodopádům a potom okolo Královny studně k Dubu sedmi bratří a na Karlštejn. Do [Srbska](#) se dopravíme vlakem a z nádraží se vydáme přes obec po komunikaci směrem na Hostim a Beroun. U posledních domů odbočíme vpravo na žlutě značenou cestu, projdeme lesem, asi po 1 km vstoupíme na louku a po ní pokračujeme až k bývalé [Kubrychtově boudě](#), která dnes slouží Správě CHKO Český kras jako sezónní stanice. Odtud jdeme dál podél potoka a po 300 m dorazíme k [Bubovickým vodopádům](#). Jedná se o skalní rokli, kde potok překonává vápencové lavice a traverzuje přes několik stupňů do mísovitých tůňek. Místy se zde tvoří sladkovodní vápence neboli pěnovce. Jedná se o horniny z uhlíčitánu vápenatého vysráženého z vody. Kaskády jsou efektní zvláště na jaře nebo po deštích, kdy je v potoce dost vody. V období sucha teče potok pod sutěmi na dně koryta a na povrchu se objevuje jen místy. Po pěšině a dřevěných lávkách si prohlédneme tuto přírodní zajímavost asi ještě 60 m proti proudu potoka. Musíme postupovat opatrně, protože kameny jsou hladké a zejména po dešti kluzké. Přímo proti

jedné z lávek je turistická orientace a za ní nevelká, ale archeologicky významná jeskyně Nad vodopády. Byly v ní nalezeny například části misky s rytinou lidské postavy pocházející z mladší doby kamenné. Na skalních stěnách roste řada druhů kapradin. Jedna z nich zde byla uměle vysazena, má název jelení jazyk. Po prohlídce vodopádů se vrátíme zpět ke Kubrychtově boudě. Tady můžeme po předchozí domluvě s pracovníky CHKO zajistit ukázkou místních plazů a obojživelníků s odborným výkladem. V okolí se vyskytuje chráněný čolek horský nebo teplomilná užovka hladká. Sezónně lze uskutečnit i komentovaná botanická pozorování. Nedaleko srubu je možné v květnu obdivovat vstavač nachový, největší orchidej Českého krasu.

Od Kubrychtovy boudy budeme pokračovat zpět po louce a asi po 100 m u turistické orientace odbočíme vlevo přes potok a vydáme se cestou vzhůru podél lesa. Po vstupu do lesa nás tabulka upozorní na mohutný 115 let starý modřín opadavý a o kousek dále zase na smrk ztepilý ve stáří asi 140 let, vysoký 35 m a s obvodem kmenu 235 cm. Pokračujeme dále lesem po červeně značené turistické cestě.

Okolo trasy roste spousta zajímavých lesních bylin. V březnu a dubnu je zde velmi dobře patrný jarní aspekt s pestrou paletou druhů (jaterník podléška, sasanka hajní a pryskyřníkovitá, lecha jarní, plicník lékařský atd.). Později na počátku léta je k vidění okrotice bílá, kamejka modronachová, sasanka lesní nebo lilie zlatohlávek. Asi po 550 m lesem dojdeme ke [Králově studni](#). Tento krasový vývěr byl odedávna využíván jako zdroj kvalitní pitné vody. Podle pověsti se tu občerstvoval i sám král Karel IV. V provlhlé půdě tu roste blatouch bahenní, pomněnka lesní nebo přeslička lesní. Tady uděláme malou přestávku a seznámíme se s textem informačního panelu naučné stezky Karlštejn, po části jejíž trasy naše exkurze vede. Dále se lesem dostaneme asi po 1,5 km na turistické rozcestí k [Dubu sedmi bratří](#), který roste na okraji údolí v Hlubokém. Podle bájí prý pod ním rád sedával již Karel IV., ale jeho stáří se odhaduje jen na 300 až 350 let. Strom o obvodu 460 cm má výšku 16 m. Název dubu vychází ze smyšlené historky o sedmi bratrech – loupežnících, kteří si tu údajně dělili kořist.

Od dubu sejdem po červené značce vpravo dolů svahem až k silnici vedoucí z Mořiny do Karlštejna. Zde u pravého okraje silnice je v malém odkopu dobře vidět hranice mezi tenkými vrstvami vápnitých břidlic a lavicemi vápenců. Střídání hornin různého charakteru svědčí o náhlém prohloubení moře, s čímž souvisí zmenšení obsahu kyslíku ve vodě a zhoršení podmínek pro život na mořském dně. Nejedná se pouze o místní proces, ale o globální událost

způsobenou pravděpodobně oteplením klimatu naší planety. Podle tohoto jevu pozorovaného na horninových vrstvách také u potoka Kačáku nazývají geologové tuto událost, která proběhla asi před 370 miliony let v devonu, jako kačácký event. Odtud po silnici údolím pokračujeme dolů kolem restaurace Pod Dračí skalou. Dvě stě metřů pod ní můžeme odbočit cestičkou vlevo a po úbočí Kněžích hor přijít k první bráně hradu [Karlštejna](#) nebo pokračovat pod hradem přes obec a most přes Berounku až na vlakové nádraží. Před mostem se ještě podíváme na zvrásněné vápencové vrstvy [Budňanské skály](#), která patří v mezinárodním měřítku k nejvýznamnějším odkrytým hraničním vrstvám mezi silurem a devonem. Přibližně 50 m od mostu jsou do skály vsazeny tři bronzové desky označující mezinárodní geologický pomocný stratotyp (hlavní je také v Českém krasu, na kopci Klonk u Suchomastí). V sutí u silnice lze nalézt i zkameněliny, zvláště schránky rovných loděnkovitých hlavonožců – ortocerů a zbytky stonků lilijic rodu Scyphocrinites. Zkameněliny však tady s dětmi nesbíráme, neboť se nacházíme v národní přírodní rezervaci. Protože je lokalita u frekventované silnice je třeba velké opatrnosti. Občerstvit se po exkurzi je možné na řadě míst v obci. Dole v Karlštejně u kostela je budova [Správy CHKO Český kras](#), kde si lze případně vyzvednout informační materiály k chráněnému území. Pobyt na Karlštejně můžeme dětem zpestřit pověstmi o hradu. Z Karlštejna se vrátíme domů vlakem.



Bubovické vodopády u Srbska

Tetín – za sv. Ludmilou a na Tetínském skály

Druh exkurze → pěší

Délka trasy → asi 1 km

Zaměření → dějepisná, literární a přírodovědná exkurze

Poznámka → v muzeu na Tetíně nebo na obecním úřadu si lze domluvit lektorský doprovod po památkách s odborným výkladem, vhodná exkurze pro všechny věkové skupiny, bezbariérová, mimo vyhlídky do údolí Berounky

Na Tetín se dopravíme autobusem. Je možné jít i pěšky od Berounky strmou úvozovou cestou, ale tuto variantu nedoporučuji, protože je nutné přejít přes koleje železniční tratě. Tetín je plný historických památek. Podle pověsti byl Tetín založen jednou z Krokových dcer. V každém případě se zde podle archeologických nálezů nacházelo v 9. století významné slovanské hradiště o rozloze 10 ha. Tetín si zvolila za vdovské sídlo kněžna Ludmila, kterou tu však v roce 921 nechala zavraždit její snacha Drahomíra.

Exkurzi začneme na návsi. Západně nad Tetínem se tyčí kopec [Damil](#) (dříve také Pohled), kam podle kronikáře Kosmy chodila kněžna Tetka uctívat pohanskou bohyni Klimbu a kde je podle pověsti v nitru hory ukryto zlaté tele. Jedna z bájí také vypráví o vladkovi Damilovi, který hříšnou láskou miloval pannu Mílu z družiny kněžny Tety. Za trest s ní pak musel na koni skočit z Tetínských skal. Na návsi se nachází řada historických objektů. V jejím čele stojí budova [barokního zámku](#) z druhé poloviny 18. století. Součástí zámečského areálu a později sídla velkostatku se stal v roce 1813 i pivovar. V 19. století byla majitelem zámku vlastenecky smýšlející rodina Vojáčků. V té době jejich

sídlo navštěvovalo mnoho významných osobností kulturního i politického života z řad našich obrozenců. Častými hosty zde byli např. J. Dobrovský, J. Jungmann, F. L. Čelakovský, L. Rieger, MUDr. J. Thomayer a další. Z rodiny Vojáčků byl známý zvláště středoškolský profesor Václav Vojáček (1821–1898), spisovatel, básník a dramatik, který je pohřben v rodinné hrobce na tetínském hřbitově. Na průčelí zámku jsou umístěny hodiny, hrající zvonkohrou každou celou hodinu od 9 do 19 hodin melodii znárodnělé písně „Nad Berouňkou pod Tetínem“. Hudbu složil zdický páter Josef Vorel a slova básník Josef Krasoslav Chmelenský, který byl údajně inspirován půvabnou Annou Marií Vojáčkovou. Symbolický hrob „Růže tetínské“, jak je dívka nazývána, najdeme na hřbitově vpravo vedle hrobky rodiny Vojáčků.

Přímo proti hasičské nádrži se nachází [fara](#), kde jako duchovní působil v letech 1527–1533 karlíštejnský děkan Václav Hájek z Libočan. Zde psal svoji Kroniku českou, která vyšla poprvé v roce 1541. Mezi farou a vodní nádrží se až do poloviny 19. století dochovaly zbytky valů opevnění knížecího dvorce. Možná právě v místě dnešní fary stál knížecí palác, kde byla

Tunou a Gomonem zardoušena kněžna Ludmila. V sousedství najdeme i dvě ze tří tetínských sakrálních staveb. Nejstarší je v jádru románský [kostel sv. Kateřiny](#) z konce 12. století. Josefínskými dekrety byl sice zrušen a stala se z něj sýpka, ale k jeho obnovení došlo opět v roce 1858. Navíc byla přistavena nízká zvonice. Na přilehlém hřbitůvku se nachází hroby z doby raného křesťanství přikryté velkými kamennými deskami z křemence a u vstupu do kostela je socha sv. Ludmily. Na jižní straně kostela uvidíme kolem původního románského vchodu ostění zhotovené z pěnovce, pocházejícího z naleziště ve Svatém Janu pod Skalou nebo v Kodě. Původní je i úzké okénko ve východní zdi svatyně. Před kostelem stojí barokní socha Panny Marie s Jezulátkem od Františka Bayera. Vedle kostela sv. Kateřiny se tyčí barokní stavba [kostela sv. Ludmily](#) z druhé poloviny 17. století. Jeho vnitřní zařízení je rokokové a pod hlavním oltářem je umístěn kámen z křemenného pískovce, na němž byla podle legend zavražděna kněžna Ludmila. Třetí sakrální stavbu nalezneme severně odtud, kde vévodí na okraji strmých Tetínských skal údolí řeky Berounky. [Kostel sv. Jana Nepomuckého](#) pochází z 12.–13. století a původně byl zasvěcen sv. Michaelu. Stojí v místech, kde byla podle legend pohřbena kněžna Ludmila, nad jejímž hrobem nechala Drahomíra vystavět dřevěnou kapli. Roku 925 dal kníže Václav ostatky Ludmily převést do basiliky sv. Jiří na Pražském hradě. Na místě původní kaple byl postaven kamenný kostelík v románském slohu, který byl ve 14. století goticky a v 18. barokně přestavěn. Před jeho vchodem je náhrobní kámen benediktinského mnicha Vojtěcha Cassanova, pocházejícího ze zrušeného kláštera ve Svatém Janu pod Skalou a pobývajícího na Tetíně. V roce 1836 byl kostelík nově zasvěcen sv. Janu Nepomuckému. Jeho součástí je i malý hřbitov s hrobkou rodiny Vojáčků. Tento kostelík navštívíme až na závěr naší vycházky.

Po prohlídce kostelů na návsi se vydáme okolo místní školy po cestě k vyhlídce a bývalému hradu. Asi po 5 minutách se před námi objeví torzo zříceniny vstupní věže. [Kamenný hrad](#) na Tetíně je písemně doložen v první polovině 14. století, kdy ho získal Štěpán Tetínský, příbuzný Jana Volka, levobočka krále Václava II. Hrad byl vyplněn při dobývání Karlštejna husity v roce 1422. Potom postupně chátral a stal se zříceninou. Část jeho zbytků, stejně jako významná jeskyně

Turské maštale, byly odtěženy lomem. Úzkou cestičkou se dostaneme až na krásnou vyhlídku do údolí řeky Berounky. Na tomto úseku exkurze je nutné dodržovat přísná bezpečnostní opatření. Zleva cesty je strmý svah kaňonu řeky a zprava kolmé stěny Tetínské rokle. Doporučuji žáky rozdělit do skupin a prohlídku provést s každou zvlášť. Čekající vždy zaměstnáme řešením úkolů nebo vyplňováním pracovních listů. Z vyhlídky je dobře patrný kaňonovitý ráz údolí lemovaného skalními útvary ze silurských a devonských vápenců. Místy vystupují i horniny sopečného původu, diabasy (blíže kapitola Po stopách českých králů ...). Z Tetínských skal lze také pozorovat říční terasy Berounky, které nám ukazují, jak se postupně řeka zahluhovala do terénu v důsledku klimatických změn při střídání ledových a meziledových dob v období čtvrtohor. Výhled do okolní členité krajiny, zvýrazněné krasovými jevy, nám umožňuje demonstrovat pestrou paletu ekosystémů (řeku a říční nivu, obhospodávané louky a pole, skalní stepi a lesostepi, teplomilné lesy, skály a jeskyně). Samotné [Tetínské skály](#) jsou přírodní rezervací. Důvodem ochrany jsou zvláště společenstva skalních stepí a krasové jevy. Vápenkové stěny a svahy se severní expozicí hostí cenná společenstva stinných stanovišť. V řadě jeskyní byly nalezeny kosti čtvrtohorních zvířat (např. lebka jeskynního medvěda) a stopy po osídlení pravěkým člověkem už v paleolitu.

Ze skalní vyhlídky se vydáme zpět a navštívíme okolí [kostelíku sv. Jana Nepomuckého](#). I odtud je pěkný výhled do údolí směrem k Srbsku a též proti proudu řeky na Beroun. Archeologové zde objevili hroby pocházející z 11. století. Prohlédneme si malý hřbitov a kostelík se zajímavostmi již zmíněnými v předchozím textu. Před hřbitovem stojí votivní kříž, který nechal vytesat z mramoru v 18. století mnich Cassanova. Dříve stával na návsi, kam se také po prohlídce nakonec vrátíme.

Na okraji návsi lze také po předchozí domluvě na obecním úřadu navštívit malé [Tetínské muzeum](#). Zajímavá je naučná stezka Tetínské vyhlídky, vedoucí na blízko Damil. Při zpáteční cestě do Berouna mineme u silnice [rodný dům Zdeňka Kothery](#), plukovníka letectva 124. perutě RAF, který padl v roce 1942 a je pochován v Nizozemí. Součástí Tetína je i osada Koda, kam se vypravíme v následující exkurzi.



Kostely sv. Kateřiny a sv. Ludmily na Tetíně

Na Kodu

k čarodějně studánce

Druh exkurze → pěší

Délka trasy → asi 6,5 km

Zaměření → poznávání regionu a přírodovědná vycházka (zvláště botanika a krasové jevy)

Poznámka → středně náročná, putování členitým terénem

Exkurzi zahájíme na Tetíně. Z autobusové zastávky se vydáme modře značenou turistickou trasou na jižní okraj obce, kde na rozcestníku [Kodského polesí](#) budeme pokračovat dále po modře značené lesní cestě směrem na Kodu. Převážná část našeho putování povede lesy [národní přírodní rezervace Koda](#), proto je důležité žákům připomenout zásady chování v chráněném území tohoto typu. Nejdříve budeme asi 1 km stoupat po cestě dubohabřinami s bohatým bylinným patrem. Místy se zde vyskytují i teplomilné doubravy a fragmenty vápnomilných bučin. Z botanického hlediska je nevhodnější situovat exkurzi na jaro, nejpozději na začátek května. V lesním podrostu lze v tomto období pozorovat pestrobarevné koberce bylin tzv. jarního aspektu. Nejprve se objeví modré jaterníky podléška, které doplní později bílé sasanky hajní a následují další jako plicník tmavý, sasanka prskyňníkovitá, prvosenka jarní, dymnivka dutá, lecha jarní, kyčelnice devítilistá, několik druhů violek atd. Velké množství druhů, rostoucích přímo vedle cesty, lze využít pro botanická pozorování a určování podle atlasu rostlin. Klíče nedoporučuji, neboť podle nich je určování zdlouhavé, složité a navíc odvádí pozornost

od hlavního motivu exkurze a tím je osobní prožitek a vnímání komplexní přírodní scenérie dané lokality. V tomto období lze velice dobře žákům objasnit pojem variabilita. Například jaterník má charakteristické trojlaločné listy, ale v jejich obrysu si povšimneme u jednotlivých rostlin velké proměnlivosti. Stejně je to i s různým počtem květních lístků a to není ještě vše. Také barva květů je variabilní. Najdeme fialové, modré, někdy růžové a dokonce i bílé. Typická barvoměna je ještě názornější u plicníku. Tady lze vidět různé barvy květů na jedné rostlině. Mladé květy jsou červené, postupně fialové a při odkvětu jsou modré. Barvoměnu způsobuje barvivo antokyan, které reaguje na změnu chemické povahy rostlinných šťáv stejně jako lakmus. Proto na jedné rostlině najdeme tři různé barvy květů. Podobné je to u hrachoru jarního (lechy jarní). V květnu jsou k vidění i další rostliny. Vyskytují se tu například kyčelnice cibulkonosná, rozmnožující se vegetativně fialovými cibulkami v paždích listů, chráněný medovnik meduňkolistý či orchidej okrotice bílá. Začátkem léta vykvétá také lilie zlatohlávek.

Cestou do kopce si všimneme několika úvozů souběžných s modře značenou trasou. Jedná se

o bývalé staré komunikace ve směru severojižním, které sloužily jako důležité dopravní stezky již ve středověku. Skalnaté vápencové podloží na cestě je místy ohlazené koly povozů, a proto kluzké, zvláště na spadáném listí a po dešti. Po výstupu na vrcholovou plošinu (390 m n. m.) si můžeme udělat malou přestávku a povědět žákům něco o velice dávné historii těchto míst. V období třetihor (asi před 25 miliony let) tudy tekla mohutná řeka, předchůdkyně dnešní Berounky. Její tok však směřoval opačně, z jihu na sever přes Rakovník a dále až do severočeských pánví. Na [plošině Kody](#) zanechala po sobě zlatonosné štěrkopískové náplavy. Dodnes tu nacházíme nálevkovité těžební jámy s drobnými haldičkami a obvaly. Jsou to pozůstatky po těžbě zlata v dávném středověku. K rýžování však bylo nutné sediment dopravovat k vodnímu zdroji. Přichází v úvahu řeka Berounka nebo pramen v Kodě.

Z plošiny sestoupíme asi po 600 m k hornímu okraji Kodské rokle. U rozcestníku pak pokračujeme 200 m po žluté až k rybníčku do osady Koda. Tento neobvyklý název pravděpodobně odvozený ze staroslovánštiny znamená kouzla nebo čáry a má souvislost s krasovou vyvěračkou. Zdrojem pramenu ukrytého pod malou kapličkou je voda, která se po průsaku do vápencového podloží objevuje na povrchu asi po 20 letech. Průměrná vydatnost pramenu je 10 l/s a teplota vody kolem 11 °C. Proto místní rybníček napájený z [Kodské vyvěračky](#) nezamrzá ani při silných mrazech. U hráze vytvořené vysrážením sladkovodním vápencem (pěnovcem) stojí bývalý mlýn. První písemné zmínky o této stavbě neobvyklého technického řešení pochází z roku 1614. Zvláštností mlýna byla 2 mlýnská kola umístěná nad sebou v šachtě vyhloubené v měkkém pěnovci ve strmé části rokle a poháněná vodou padající shora na jejich lopatky. Zásobu vody pro činnost mlýna zajišťoval rybníček. Mlýn byl s jedním kolem v provozu ještě v 30. letech 20. století.

V Kodě nesmíme zapomenout navštívit Capuše, neboli [Kodskou jeskyni](#). Vrátime se proto zpět k dolnímu rozcestníku [Kodské rokle](#), a vydáme se po modré turistické značce vlevo. Asi po 700 m odbočíme u ukazatele na cestičku, která nás k jeskyni dovede. Byla osídlena pravěkými lovci už ve starší době kamenné. Pochází odtud spousta archeologických nálezů, od nástrojů z pazourku až po zbytky keramiky

z různých období. U jeskyně můžeme s žáky diskutovat o životě pravěkých lidí nebo si zahrát scénky motivované dobou kamennou.

Pak se vrátíme zpět, ale ne úplně k rybníčku. Budeme pokračovat po dně rokle, pod bývalým mlýnem kolem potůčku. Půjdeme kolem zboženin Dolního mlýna, který byl na potoku postaven na počátku 18. století. Ten vyhořel a v letech 1927–28 byl přestavěn na pension. Pak sloužil ještě k různým účelům a vystřídal několik majitelů. V roce 1990 však znovu vyhořel a staly se z něj definitivně rozbořené trosky. Od mlýna se potok rozšiřuje a překonává větší terénní spád. Kousek pod ruinou mlýna překonáme po malém můstku potok. Tady zastavíme, protože odtud lze dobře pozorovat [pěnovcové kaskády](#) tvořené drobnými jezírky a hrázkami sladkovodního vápence. Ten se vytvořil vysrážením z vody obsahující uhlíkatan vápenatý za účasti přítomných mechů a jätrovek. Stejně jako hluboká rokle, jeskyně a vyvěračka, patří i terasovité pěnovcové kaskády ke krasovým jevům, s kterými jsme se na exkurzi setkali.

Opouštíme potok a ocitáme se na louce. Po levé straně se zdvihá hradba silurských a devonských vápenců tvořící stěny rokle. Temena skal patří k přírodovědně nejcennějším částem národní přírodní rezervace. Jsou tvořena teplomilnými společenstvy skalních stepí a lesostepí. Z rostlin se zde vyskytuje např. vzácný včelník rakouský nebo místní endemit jeřáb krasový. Endemitem se označuje druh vyskytující se na světě pouze v určité oblasti. Obhospodařovaná louka je typická pestrou skladbou lučních bylin. Úzkou cestičkou pak sejdem na úplné dno rokle k potůčku. Postupovat musíme opatrně z důvodu poměrně strmého svahu. Ocitli jsme se na konci Kodské rokle známé také pod názvem Údolí děsu. Toto pojmenování vzniklo po velké bouři, rozvodněním potoka a poničením trampské osady. Trampové jezdili do tohoto romantického údolí už od roku 1919. Dodnes tu stojí na okraji rokle nad potokem nejstarší dřevěná chata „Na 60. míli“ z roku 1921. Pohledem na ni se rozloučíme s Kodou a po široké cestě dorazíme asi po 1 km do Srbska. Odtud můžeme odjet vlakem nebo objednaným autobusem.



Rybníček v osadě Koda

Báje a přírodní unikáty

Zlatého koně

- Druh exkurze** → pěší
- Délka trasy** → 2 km
- Zaměření** → přírodovědná, zeměpisná vycházka
- Poznámka** → pevná obuv do kamenitého terénu, batoh s teplejším oblečením pro návštěvu jeskyní

Cílem další exkurze je národní přírodní památka Zlatý kůň. Navštívíme návrší stejnojmenného kopce a jeho nejbližší okolí, které je světoznámou geologickou lokalitou a místem výskytu teplomilných společenstev organismů. Prohlédneme si Koněpruské jeskyně a rozhlédneme se do krajiny Českého krasu. Prozkoumáme také pravěký korálový útes a povíme si o pověstech spjatých s jeskyněmi a tímto krajem. Některé místní názvy jsou spojeny s koněm. Bílý kůň byl již u Keltů a také u starých Slovanů posvátným zvířetem. Výraz prusý znamenal u našich předků bílý. Tedy název blízké obce Koněprusy souvisí právě s bílým koněm.

Na Zlatý kůň se dopravíme autobusem. Z parkoviště [Koněpruských jeskyň](#) se vydáme k pokladně a cestou se zastavíme u naučných panelů s přírodovědnými informacemi o CHKO Český kras a Zlatém koni. Prohlídku jeskyní doporučuji si předem telefonicky objednat. Protože je v jeskyních celoročně stálá teplota kolem 11 °C, je vhodné mít i v létě s sebou teplejší oblečení. Koněpruské jeskyně jsou 2 km dlouhé a vyvinuté ve třech patrech s výškovým rozdílem 70 m. Zpřístupněná trasa vede dvěma patry a měří 620 m. Její prohlídka trvá asi 1 hodinu. Jeskyně

mají bohatou krápníkovou výzdobu s jinde se nevyskytujícími tzv. koněpruskými růžicemi, které jsou tvořeny vrstvičkami kalcitu a opálu. V jeskyních byly nalezeny kosterní pozůstatky čtvrtohorních savců a pravěkého člověka. Ve svrchním patře se v 15. století nacházela tajná penězokazecská dílna, kde se paděly stříbrné mince. Po prohlídce jeskyní uděláme přestávku na svačinu a občerstvení.

V druhé polovině naší exkurze se vydáme po trase západní části [naučné stezky Zlatý kůň](#) (asi 1,5 km). Jako na dlani máme [Velkolom Čertovy schody](#), v kterém se těží velice kvalitní vápenec obsahující více než 95 % uhlíkatu vápenatého. Zpracovává se v místní vápence a vápno se využívá ve stavebnictví, do filtrů pro spalovny a tepelné elektrárny, při výrobě papíru, v zemědělství apod. Při cestě na návrší mineme obezděný komínovitý otvor ústící do jeskyně Mincovna ve svrchním patře Koněpruských jeskyň. Právě tudy sestupovali do své tajné dílny středověcí penězokazci. Z [vrcholu Zlatého koně](#) (475 m n. m.) je krásný výhled. S žáky můžeme podle panoramatického panelu nebo mapy popisovat jednotlivá místa v krajině. Na temeni a úbočí kopce se

vyskytují chráněná společenstva trávníků a skalních stepí. Roste zde řada teplomilných a vápnomilných druhů rostlin. Z botanického hlediska doporučuji návštěvu v první polovině května. Sice najdeme už pouze odkvetlé koniklece luční s ochmýřenými nažkami, ale vynahradí nám to daleko větší paleta rozkvetlých rostlin. Při chůzi musíme být opatrní, abychom neponičili koberce mateřídoušek a rozrazilů, žluté kvítky mochny písečné či devaterníku penízkovitého. Žáky upozorníme na suchomilnou máčku ladní či pupavu bezlodyžnou. Hojný je nenápadný čistec přímý a nad vchodem do jeskyní typická bělozářka větevnatá a vzácná tráva kavyl Ivanův, lidově přezdívaná Ivanovy vousy. Nutné je ještě zmínit zdejší botanický klenot, včelník rakouský. Jeho latinské jméno *Dracocephalus* (dračí hlava) plně vypovídá o podobě jeho tmavě modrých květů. Český kras je jediným místem v Čechách, kde se na několika málo lokalitách ještě vyskytuje. Na tomto návrší byl uměle vysazen, aby byli zajištěni záložní jedinci pro případ ohrožení populací na původních lokalitách. Stanoviště jeho výskytu na Zlatém koni poznáme podle malých klíček, v nichž je chráněn před poškozením a také před okusem ovčí a koz, které v chráněném území pomáhají spásat nálety dřevin a zachovat bezlesé biotopy. Jsou tu ale i větší drátěné klece, sloužící jako studijní plochy a k porovnání se spásanými částmi skalních stepí. Typickou dřevinou těchto biotopů je jalovec obecný. V minulosti zde byla vysazena borovice černá původem z jižní Evropy. Tento invazní jehličnan se rychle šířil a zastíňoval stanoviště světlomilných bylin. Dnes už byl na většině míst odstraněn a je nahrazován původními listnatými dřevinami. Vyskytuje se zde řada druhů hmyzu, zvláště motýlů. Běžný je například chráněný otakárek fenyklový. O dalších zajímavých druzích rostlin a živočichů se dozvíme na informačních panelech naučné stezky.

Nezapomeneme navštívit vyhlídku na západním okraji návrší, nad původním [Císařským lomem](#). Tady stojíme prakticky na pravěkém korálovém útesu a díváme se do Velkolomu Čertovy schody – západ. V této části lomu se již těžba nebude dále rozšiřovat. Můžeme si všimnout probíhající rekultivace okrajů lomu a postupné sukcese (návratu) organismů do vytěžených míst. Po ukončení těžby se pak lom stane uměle vytvořeným biotopem pro ohrožené stepní

a skalní druhy rostlin a živočichů. Dále budeme pokračovat po severním úbočí dolů kolem lomových stěn ve směru naučné stezky.

Po cestě kamenitou strání se dostaneme až na dno [Houbova lomu](#), kde jsou odkryty bílé, chemicky čisté, masivní koněpruské vápence. Ty tvoří jádro korálového útesu, který se zde vyskytoval asi před 410 miliony let v období spodního devonu. Tehdy se naše území nacházelo v tropické oblasti a bylo tu mělké teplé moře. Z koněpruských vápenců bylo popsáno kolem 500 druhů zkamenělin, proto oblast Zlatého koně patří k světově proslulým paleontologickým lokalitám. Útes vznikl činností přisedlých organismů produkujících vápenaté kostry a schránky. Byli to zvláště koráli, stromatopory, lilie a vápnité řasy. V lomu se zdříme a pokusíme se najít nějaké zkameněliny v nahromaděné suti. Poměrně hojně jsou krajkám podobné mechovky, schránky rameonožců a části stonků lilijic. Při troše štěstí lze objevit také zkameněliny plžů, mlžů, korálů, hlavoňů a části těl trilobitů. Z našeho stanoviště je ve skalní stěně vidět původní vchod do jeskyní. V roce 1950 ho objevili po odstřelu dělníci z lomu. Po ukončení sběru zkamenělin budeme pokračovat po cestě naučné stezky až k panelu č. 7, kde odbočíme po louce k parkovišti autobusů. Během exkurze žáky seznámíme s místními pověstmi, které jsou spjaty s jeskyněmi, poklady v nich ukrytými a také tajemnou ženskou postavou jezdící na Zlatém koni. Krásně je pro děti sepsal Viktor Palivec v knize Pověsti Zlatého koně, která však vyšla před více jak padesáti lety. Nicméně jejich zkrácenou podobu, stejně jako další báje z Berounska a Hořovicka, najdete v knize Otomara Dvořáka Putování bájnou krajinou. Ta je dosud dostupná v knihkupectvích.

Další varianty exkurze:

Místo návštěvy Koněpruských jeskyň můžeme absolvovat celou naučnou stezku Zlatý kůň dlouhou 3,5 km nebo navštívit ještě nedaleký Kotýz. V první variantě budeme od naučného panelu č. 7, kde jsme ukončili putování po západní části stezky, dále pokračovat po značené trase její východní části. Ta má celkem čtyři zastavení a zavede nás do lomu [Na Kobyle](#). V lomu lze dobře pozorovat na skalní stěně očkovaný přesmyk. Geologické síly zde způsobily nasunutí starších silurských vrstev na mladší vápence devonské. Ve zdejších těžbou odkrytých jeskyních byly nalezeny kosti savců z poslední doby ledové a kamenné nástroje pravěkého člověka. Tento dávno opuštěný lom postupně zarůstá a je osídlován novými druhy organismů.

Další možností je návštěva národní přírodní památky [Kotýz](#), vzdálené 1,8 km od Zlatého koně. Od pokladny jeskyní se vydáme po žlutě značené stezce okolo Velkolomu Čertovy schody – západ. Postupně mjííme pozůstatky staveb souvisejících s bývalou dopravou vápence. Z lesního lemu se dostaneme na mírně šikmou plošinu Kotýzu zakončenou na jihu a západě strmými skalními stěnami. Od doby halštatské až po slovanskou se zde nacházelo hradiště, jehož valy jsou tu dodnes dobře patrné. Na příkrých vápencových skalách kvetou na jaře žluté trsy tařice skalní. Plošina je tvořena společenstvy

skalních stepí s devaterníčkem šedým, tučnolistými rozhodníky a netřeskem výběžkatým. Hojný je kavyl Ivanův a koniklec luční český. Roste zde jeřáb krasový, který mimo Český kras jinde nenajdeme. Ve strmých srázích nad údolím Suchomastského potoka hnízdí poštolka a kavka obecná. Skalní výchozy devonských vápenců mají zajímavé tvary. Na jižním okraji se tyčí skalní útvar zvaný podle své podoby, Sloní hlava. Mezi významné krasové jevy Kotýzu patří dvě skalní brány. V severní části se nachází [Axamitova brána](#), největší v Českém krasu. Někdy je nazývána jeskyní Ve Vratech, neboť vznikla patrně zřícením stropu jeskyně. Na jižním okraji skalního ostrohu je [Jelínkův most](#), pojmenovaný, stejně jako předchozí krasový útvar, po významném archeologovi. Jedná se o dvojitou bránu nad skalní průrvou. Asi 50 m východně od ní najdeme na okraji skal pod úrovní plošiny archeologicky významnou [Děravou jeskyni](#). Zde byly nalezeny na břidlicových destičkách rytiny kozorožce, srstnatého nosorožce a tura, které vytvořili magdalenienští lovci asi před 12 000 tisíci lety. Po ukončení prohlídky Kotýzu se vrátíme stejnou cestou zpět ke Koněpruským jeskyním. Z hlediska bezpečnosti je návštěva Kotýzu velmi náročná. Vyžaduje velkou opatrnost a kázeň, zvláště na jižním okraji skal a u Jelínkova mostu. Proto doporučuji pouze pro starší žáky a jejich rozdělení na skupiny.



Síň U Varhan v Koněpruských jeskyních



Zlatý kůň s klecemi botanických studijních ploch

Za poustevníkem do Svatého Jana pod Skalou

- Druh exkurze** → **pěší, autobusová nebo kombinovaná**
- Délka trasy** → **pěší (9 km), autobusová (z Berouna tam a zpět 16 km)**
- Zaměření** → **přírodopisná, zeměpisná a dějepisná exkurze**
- Poznámka** → **náročnější trasa s větším převýšením, nutná pevná obuv a batoh**

Fyzicky náročnější putování nás zavede do jednoho z nejmalebnějších míst Českého krasu. Můžeme se tam vypravit autobusem nebo z Berouna pěšky po nejstarší turisticky značené stezce pojmenované po českém vlastenci Vojtovi Náprstkoví. Pěší trasa je vhodná pro starší žáky (od 12 let), neboť je nutné překonávat poměrně velké terénní rozdíly. Ve Svatém Janu nás čeká výstup na skálu s vyhlídkou do údolí potoka Kačáku, prohlídka jeskyně a skalního chrámu.

Pokud jsme se rozhodli pro pěší variantu začneme exkurzi pod berounskou nemocnicí na parkovišti a zastávce autobusu. Vydáme se po červeně značené lesní cestě. Postupně míjíme studánku, místo s výhledem na Tetín a po nece-lych dvou kilometrech mírného stoupání dorazíme k [Dubu na Herinkách](#). V minulosti stál na rozcestí dub, ke kterému se konaly poutě. Podle jedné z legend se na tomto místě setkal poustevník Ivan se svatým Janem Křtitelem, který mu dal kříž k vyhnání zlých duchů z jeskyně, kterou obýval. Původní strom odumřel a v roce 1981 uhnul a padl. Od roku 2001 je zde vysazen nový mladý doubek. Tady si uděláme

přestávku a případně se můžeme věnovat určování rostlin. V blízkém okolí v červnu rozkvétá chráněná lilie zlatohlávek a orchidej okrotice červená. Z Herinek budeme pokračovat dále po červené příkrou stráni na okraji rokle do údolí potoka Kačáku (na mapě označován často jako Loděnice).

Asi po 1 km strmého klesání sestoupíme na silnici ve [Svatém Janu pod Skalou](#). Vydáme se vpravo do centra obce. Na hřbitově u silnice nás upoutá novogotická kapele sv. Maxmiliána z 19. století. Jedná se o hrobku, kterou nechal vystavět majitel místního panství Maxmilián Berger. Konečně přicházíme do klášterního komplexu, cíle naší cesty. Ve Svatém Janu pod Skalou žil podle legendy v 9. století [poustevník Ivan](#). Údajně pocházel z knížecího rodu kmene Charvatů sídlícího v severovýchodních Čechách. Jeskyně, jež mu zde poskytla útočiště, však byla také sídlem zlých duchů. Rozhodl se proto místo opustit. Na cestě však potkal svatého Jana Křtitele a darovaným křížem duchy vyhnal. V jeskyni žil Ivan 42 let. Živil se bylinami a mlékem krotké laně. Kníže Bořivoj nechal po smrti poustevníka upravit jeskyni jako svatyni. Tolik hovoří aspoň jedna z legend.

Na počátku 11. století daroval Břetislav I. hrob a kapli sv. Jana Křtitele v jeskyni benediktinům z kláštera na Ostrově u Davle. Po zničení ostrovského kláštera husity v roce 1420 se do Svatého Jana pod Skalou přestěhoval opat s celým konventem. [Klášter](#) se postupně rozvíjel a na konci 16. století po objevení ostatků svatého Ivana mnichy začala tradice slavných svatojanských poutí, kterých se zúčastňovali i samotní císařové. V roce 1785 na základě reformy Josefa II. byl klášter zrušen. Sloužil pak k různým účelům. Byla v něm koželužna, později také textilní továrna. V roce 1904 tady zřídil pražský podnikatel, majitel čokoládovny Orion, vodoléčebné lázně s využitím zdejších krasových pramenů. V letech 1910–1912 v nich působil jako vrchní lékař i otec bratří Čapků. Do lahví se zde též čepovala minerální voda Ivanka. Lázně však neprosperovaly, objekty byly prodány a v letech 1914–1942 tady fungoval katolický učitelský ústav. Po druhé světové válce a změně režimu byl v areálu kláštera tábor nucených prací, pak věznice, škola ministerstva vnitra a nakonec archiv evidence obyvatel. Po roce 1989 byl klášter vrácen původním majitelům (kongregace Bratří škol křesťanských) a dnes v něm působí vyšší odborná škola pedagogická.

Po krátkém občerstvení si půjdeme prohlédnout [kostel sv. Jana Křtitele](#) a jeskynní chrám. Otevření objektu je nutné si předem objednat nejlépe u Svatojanské společnosti z.s., která zajistí i případný komentář. Stavbu barokního chrámu dokončenou v roce 1661 projektoval známý architekt Carlo Lurago. Protože byl kostel postaven na vlhkém a nepevném podloží, začalo se zdívo kostela brzy rozestupovat. Další významný stavitel Kryštof Dientzenhofer nechal proto rozebrat cihlovou chrámovou klenbu a nahradit ji lehkou dřevěnou konstrukcí pobitou rákosem. I přes další opatření zajišťující statiku objektu se ve zdivu i dnes objevují trhliny. Uprostřed kostela je sarkofág s ostatky svatého Ivana, oltářní obraz znázorňující setkání sv. Jana Křtitele s poustevníkem a nad ním dřevěný kříž se sochami Matky Boží a Máří Magdaleny. Celé sousoší stávalo na Karlově mostě v Praze. Naproti hlavnímu vchodu kostela se nachází vstup do pěn-ovcové [jeskyně](#), kde žil poustevník. V ní uvidíme ohla-zený křemencový kámen s vytlačenými stopami

sv. Ivana, sloužící údajně k modlení, dále jeho kamenné lože a hrob. Ve stropě je 8,5 m vysoký krasový komín s krápníky. Ten podle pověsti prorazil zlý duch, když jej Ivan odtud vyháněl. Z jeskyně je zamřížovaným okénkem průhled ven do míst [Studánky sv. Ivana](#). Zde byl také původní vchod do jeskyně. Pokračujeme dále do skalního kostela Panny Marie s pozdně renesančním oltářem, štukovou klenbou a náhrobními kameny 5 opatů a dítěte. Za skalním chrámem se nachází krypta, kde jsou zazděny pozůstatky asi 150 mnichů, márnice a starý oltářní kámen z červeného vápence, podle kterého lze údajně předpovídat počasí.

Po ukončení prohlídky jeskyně se při jižní straně kostela zastavíme u Studánky sv. Ivana. Jedná se o krasový pramen, který společně s vydatnější větví (pramen Ivanka), vyvěrající za kostelem, tvoří největší pramen v Českém krasu s vydatností přes 20 l/s. Se staršími žáky můžeme posoudit podle uvedeného složení vody, jeho vlastnosti a léčivé účinky. Moderními metodami se také zjistilo, že voda zdejších pramenů zůstává pod zemí asi 20 let. Hned za kostelem se nachází až 17 m vysoká [pěnovcová kaskáda](#) vysrážená z krasových vod. Následná vodní eroze v pěn-ovcích pak vytvořila námi navštívenou jeskyni. Na prostranství v centru obce stojí obno-vené [Mariánské sousoší](#) se sochami Panny Marie, sv. Jana Křtitele a sv. Ivana s laní. Originály původně zdobily budovu kláštera, ale z důvodu velké hmotnosti byly umístěny na návsí, kde postupně chátraly. Dnes můžeme obdivovat jejich repliky.

Od kláštera se nyní vypravíme na vyhlídku U Kříže, tyčící se asi 160 m nad údolím. Skalní stěna je tvořena spodnodevonskými vápenci a v její horní partii se nacházejí dvě jeskyně. Cesta nahoru a zpět s velkým převýšením nám zabere nejméně hodinu. Rozhled z vrcholu ale stojí za námahu. Výstup vede po části naučné stezky Svatojanský okruh, jejíž informační panely lze využít. Za klášterem vstoupíme do lesa a přibližně po 250 m dojdeme ke [kapli Povýšení svatého kříže](#), která byla postavena v roce 1714 nad křížem s oltářem a sochami sv. Jana Křtitele a sv. Ivana. Sousoší bylo zhotovené na objednávku vrchního velitele císařských vojsk maršála Heřmana Kryštofa Rosswurma roku 1602. Po krátké zastávce pokračujeme dále po úbočí svahu. V blízkosti pěšiny

se nachází rozhraní mezi vápenci a silurskými sopečnými horninami patřící svatojanskému vulkanickému centru (podrobnosti v kapitole Po stopách českých králů...). Cesta se pak láme v pravém úhlu, stoupáme pomalu do strmého kopce a dáváme pozor na kluzké úseky. Trasa vede stinným suťovým lesem s hojným zastoupením javoru klenu a mléče, lípy velkolisté a buku. Po vyšplhání na temeno odbočíme vpravo a vstupujeme do teplomilné doubravy. Tady a na jižních svazích roste na mělkých a nevyvinutých půdách dub pýřitý neboli šipák. V šipákových doubravách, typických pro Český kras, se vyskytuje řada ohrožených a chráněných rostlin. Až dojdeme na okraj lesa a začátek skalní plošiny, žáky informujeme o zásadách bezpečného chování na vyhlídce a také o tom, co uvidí. Doporučuji pak postupně děti vodit po pěti na vyhlídku. Nechod'te blízko ke skalní stěně, kameny jsou hladké a kluzké! Od [Kříže](#) budeme obdivovat hluboký krasový kaňon vyhloubený Kačákem ve vápencových horninách. Je to příklad vytváření reliéfu krajiny působením tekoucí vody. V dálce uvidíme údolí řeky Berounky a za ním zalesněný kopec Kody a vrch Zlatého koně. Vlevo od vyhlídky za oplocením se svažuje skalní step s xerothermními druhy rostlin. To jsou rostliny přizpůsobené k životu v teplém a suchém prostředí. Zde můžeme žákům ukázat např. koniklec luční český nebo kavyl Ivanův, vzácnou travu pojmenovanou po místním poustevníkovi a lidově nazývanou Ivanovy vousy. Cestou zpátky dolů nebudeme spěchat a půjdeme opatrně zvláště v příkrých partiích kopce.

Ze Svatého Jana pod Skalou se vydáme po silnici zpět kolem hřbitova. Projdeme obcí a u posledního domu (bývalá elektrárna) odbočíme vlevo do svahu po žlutě značené cestě na Vráž. Asi po 130 m dojdeme k sutím šedých silurských vápenců neobyčejně bohatých na zkameněliny. Hojně jsou části krunyřů trilobitů (např. *Cheirurus insignis*), misky ramenonožců, schránky hlavonožců apod. Jedná se o klasickou [Barrandovu lokalitu](#). Po chvíli prohlídky kamenů v sutí určitě nějaké zkameněliny najdeme. Dále půjdeme lesní cestou a po kilometru mírného stoupaní dojdeme ke hřbitovu na [Vráži](#). Odtud pokračujeme stále po žluté osadou Záhrabská až k [Dubu na Herinkách](#) a potom po červené již známou trasou do Berouna. Zpáteční cesta ze Svatého Jana pod

Skalou k berounské nemocnici je dlouhá asi 5,5 km. Popsaná pěší exkurze je ze všech uvedených v této publikaci druhá nejdelší a nejnáročnější. Tuto část Českého krasu však stojí za to vidět, proto mimo dalších tras spojených s návštěvou Svatého Jana pod Skalou uvádím i méně náročné varianty, vhodné pro mladší a méně zdatné děti.

Další varianty:

a) Pěší varianty s jinými trasami zpáteční cesty ze Svatého Jana pod Skalou

Zpět ze Svatého Jana pod Skalou je možné se vydat i romantickým údolím potoka Kačáku na soutok s Beroučkou. Půjdeme po trase naučné stezky Karlštejn s pěti informačními panely. První úsek do obce [Hostim](#) vede po málo frekventované silničce. V Hostimi pokračujeme dále směrem na Karlštejn a za posledním domkem odbočíme vpravo na lesní cestu. Hned za odbočkou vlevo u cesty je odkrytý tvořený vrstevmi prachovců středního devonu. V nich jsou hojně zuhelnatělé zbytky suchozemských výtrusných rostlin splavených do mořské pánve. Nejhojnější jsou jednoduché větvičky rostliny *Rellimia hostinensis*. Příjemnou chůzi nám zpestří kvetoucí rostliny na stráni a kolem potoka. Při troše štěstí tu spatříme ledňáčka nebo skorce. Před můstkem přes [Kačák](#) je v lomu dobře patrná dislokační plocha příčné tektonické poruchy mezi vrstevmi vápenců. Na soutoku s Beroučkou [V Kozle](#) se můžeme vydat proti proudu řeky do Berouna nebo po proudu do Srbska a odtud vlakem. Obě trasy byly již popsány v kapitole o putování Po stopách českých králů. Zpáteční trasa ze Svatého Jana pod Skalou do Srbska je dlouhá celkem asi 4,5 km a do Berouna kolem řeky přibližně 7 km.

b) Autobusové varianty

Objednaným autobusem se dopravíme na parkoviště ve Svatém Janu pod Skalou. Zde si prohlédneme kostel, jeskyni, vyhlídku U Kříže, případně Solvayovy lomy (popsané v další variantě) nebo Svatojanské muzeum s expozicí ze života a historie obce (nutno předem domluvit se Svatojanskou společností). Po exkurzi odjedeme zase z parkoviště. Případně zrealizujeme prohlídku vybraných místních zajímavostí a pak se vydáme pěšky do Srbska, kam pošleme autobus, aby tam na nás počkal.

c) Naučná stezka Svatojanský okruh

Tuto variantu lze též spojit s prohlídkou zajímavostí Svatého Jana pod Skalou. Naučná stezka je dlouhá 4 km a je na ní 11 informačních tabulí. Od kláštera vystoupíme na Skálu a z vyhlídky potom pokračujeme do lomu Paraple, kde jsou krasové dutiny (kapsy) devonských vápenců vyplněny hlinitopísčitými sedimenty, místy se zkamenělinami živočichů mělkého křídového moře, které toto území na konci druhohor zaplavilo. Postupně dojdeme do technického skanzenu [Solvayovy lomy](#), kde je možné se projet vláčkem po úzkokolejné lomové železnici, seznámit s technikou využívanou při těžbě vápence a navštívit štolu. Vzhledem k omezenému a sezónnímu provozu doporučuji předchozí objednání (kontakt na internetu). Z lomu stezka pokračuje do údolí Stydlých vod s jeskyní Arnika a dále do krasové rokle Propadlé vody a zpět ke klášteru. Cestou lze spatřit nálevkovité závrtvy („Vlčí jámy“). Jedná se o povrchové krasové jevy, vzniklé v místech, kde se voda po deštích vsakuje do podzemí.



Výhled od Kříže na Svatý Jan pod Skalou

Českým krasem

– člověk a krajina

Druh exkurze → autobusová

Délka trasy → 40 km (z Berouna a zpět)

Zaměření → přírodopisná, ekologická, regionálně zeměpisná a dějepisná exkurze

Poznámka → autobus s kvalitním ozvučením, pevná obuv do terénu

Autobusová exkurze provede účastníky chráněnou krajinnou oblastí Českého krasu. Formou zastávek na třech významných lokalitách je seznámí s charakteristickými přírodními, historickými a kulturními zajímavostmi území. Poznají, jaký vliv měla příroda na život člověka a jak se také on podílel a podílí na tvářnosti krajiny. Nezanedbatelnou součástí exkurze je i trasa přejezdů mezi jednotlivými zastávkami. Z autobusu budou mít žáci možnost pozorovat významné objekty a jevy v krajině. Tady sehrává důležitou úlohu učitel a jeho komentář během jízdy. Proto kladu důraz na kvalitní ozvučení autobusu. Součástí výletu jsou tři zastávky, Tetín, [Zlatý kůň](#) a Svätý Jan pod Skalou. Na těchto místech budou realizovány vycházky do okolí nepřesahující 2 km. Pro každou z nich lze žákům připravit vlastní pracovní list. U Koněpruských jeskyní a ve Svatém Janu pod Skalou si žáci mohou také zakoupit občerstvení či upomínkové předměty. Učitelům doporučuji na cestu s sebou fotoaparát, mapu, geologické kladívko, noviny na vzorky zkamenělin a samozřejmě kolegu, který pomůže zajistit organizaci programu a bezpečnost na jednotlivých zastávkách. Popis lokalit v dalším textu omezím

pouze na minimum, neboť byly podrobně popsány v předchozích samostatných kapitolách.

Z Berouna se vydáme nejprve na [Tetín](#). Zde strávíme asi 1 hodinu. Na návsi seznámíme žáky s pověstí o vzniku Tetína a skutečnou historii obce. Povíme jim o kněžně Tetě, kopci Damil a samozřejmě o slovan-ském hradišti a sv. Ludmile, která tu byla zavražděna. Ve spojitosti s tím si prohlédneme okolí kostelů svaté Kateřiny a sv. Ludmily. Upozorníme žáky na faru, kde působil známý kronikář Václav Hájek z Libočan a na manský statek, v kterém u rodiny Vojáčků pobývali slavné osobnosti našeho národního obrození. Nezapomeneme na zlidovělou píseň Nad Berouňkou pod Tetínem a pokud budou hodiny na zámečku právě ukazovat celou, tak si její zvonkohru můžeme poslechnout. Z návsi se odebereme na zříceninu hradu Tetín a vyhlídku do kaňonu řeky Berouňky z Tetínských skal. Zde připomínám bezpečnost, o níž podrobněji v kapitole o Tetínu. Seznámíme žáky s krasovým kaňonem řeky Berouňky, s jednotlivými ekosystémy a jejich obyvateli. Zmíníme se o geologické stavbě a vývoji území. Ukážeme na konkrétních lokalitách, jaký vliv měla členitá krajina na osídlení

člověkem v dávné minulosti. Z vyhlídky je dobře vidět Šanův kout, archeologické naleziště mladopaleolitických lovců, kteří využívali zdejších terénních nerovností k lovu a jeskyně k ochraně před nevlídným podnebím. Temena kopců kolem řeky se strmými svahy byla vhodnými místy k budování hradišť (Tetín, V Kozle apod.). Na závěr navštívíme okolí kostelíku sv. Jana Nepomuckého opět s krásným výhledem do kaňonu Berouňky. Před odjezdem z Tetína si prohlédneme ještě malý hřbitov s hrobkou rodiny Vojáčků a symbolickým hrobem „Růže tetínské“, o které se zpívá v již zmíněné písni.

Z Tetína se přemístíme na [Zlatý kůň](#). Autobus zanecháme na parkovišti Koněpruských jeskyní a pokračujeme dále pěšky na návrší kopce. Zde můžeme pomocí mapy a GPS určovat místa v krajině. Odtud dobře vidíme jak člověk přetvářel původní krajinu v kulturní. Je možné vnímat negativní i pozitivní vlivy zemědělství, průmyslu, dobývání nerostných surovin a rozmístění sídel. Zemědělství vedlo k přeměně původních ekosystémů. Pasterectví ale i pomáhalo vytvářet bezlesá stanoviště a šířit xerothermní druhy rostlin, které dnes v krasu chráníme. Těžba vápenců na velkých plochách způsobila jizvy v krajině. Vidíme to při pohledu do Velkolomu Čertovy schody – východ. Těžba však měla také svůj přínos krajinářský a přírodovědný. Menší opuštěné lomy obohatily území o malebná zákoutí a zajímavé krajinné prvky (Alkazar u Berouňky). Po jejich revitalizaci vznikly nové biotopy pro řadu druhů rostlin a živočichů. Postupné včleňování lomu do krajiny zarůstáním vegetací lze pozorovat na vyhlídce do Velkolomu Čertovy schody – západ. Těžbou v lomech byly též odkryty významné krasové jevy a naleziště zkamenělin. Ukážeme žákům nedalekou vápenku a vysvětlíme výrobu vápna a jeho využití. Na návrší se ještě seznámíme s některými chráněnými druhy organismů skalních stepí s využitím informačních panelů naučné stezky Zlatý kůň, po jejíž západní části se budeme dále pohybovat. Pokud pokvete (začátek května), nezapomeneme žákům ukázat botanickou vzácnost, včelník rakouský. Z návrší opatrně sejdem po skalním úbočí do bývalého Houbova lomu. Těžily se zde čisté koněpruské vápence vzniklé asi před 410 miliony let v mělkém teplém moři. Vlastně se nacházíme v místě pravěkého korálového útesu bohatého

na organizmy. Chvilku se tu zdržíme a pokusíme se v suti najít zkameněliny některých z nich. Potom budeme pokračovat po trase naučné stezky a na louce u panelu č. 7 zamíříme na parkoviště autobusů. Cestou můžeme dětem povědět nějakou místní pověst o jeskyních a v nich ukrytých pokladech. Na trase lze také na některých organizmech demonstrovat jejich přizpůsobení životu. Využijeme k tomu například hojně kvetoucí šalvěj luční. Jednoduchým pokusem žákům ukážeme, jak je u ní zajištěno cizosprašení (opylení jiným jedincem stejného druhu). Do jejího květu vsuneme hrot tužky nebo silnější stéblo trávy napodobující usednutí čmeláka na spodní pysk koruny a jeho vnikání do květní rourky za sladkým nektarem na jejím dně. Jednoduchým mechanismem dojde k ohnutí tyčinky, které má za následek otření prašníku s pylem o jeho tělo. Čmelák pak při návštěvě jiného květu, který po vyprášení tyčinek má bliznu obloukovitě sehnoutou dolů, zanechá dotykem pyl. Na mraveništi (asi 50 m pod parkovištěm) můžeme předvést, jak se brání jeho obyvatelé proti vetřelci. Rozložíme na mraveništi papírový kapesník, zlehka na něj poklepeme a za chvíli sejmem. Necháme žákům přičichnout. Páchne silně po kyselině mravenčí, kterou jej podráždění mravenci postříkali. U pokladny do Koněpruských jeskyní můžeme po ukončení zdejšího programu udělat žákům přestávku na občerstvení.

Autobusem se pak přemístíme přes [Liteň](#), Karlštejn a Srbsko do Svatého Jana pod Skalou. Cestou popisujeme zajímavá místa, jimiž budeme projíždět. Na Liteň ve svém díle Ve stínu lípy vzpomíná Svatoopluk Čech. Strávil zde tři roky jako malý chlapec, když tu jeho otec pracoval jako správce zámku. U rodiny Doubků na zámku působili i slavní malíři Josef Mánes a František Ženíšek. Na liteňské faře v roce 1875 krátce pobýval jako kaplan spisovatel Václav Beneš Třebízský. Liteň je i rodištěm významné operní pěvkyně Jarmily Novotné. Odtud pokračujeme na [Karlštejn](#). Při přejezdu řeky Berouňky nebudeme obdivovat pouze známý hrad, ale také geologický útvar hned za mostem na levém břehu. Je to [Budňanská skála](#), mezinárodní pomocný stratotyp hranice mezi silurem a devonem. I z autobusu jsou dobře vidět silně zvrásněné vrstvy vápenců. K jejich zprohýbání došlo po ústupu moře ze středních Čech na konci devonu během variského vrásnění. Až do [Srbska](#) nás stále

kolem silnice budou doprovázet vápencové skály. Pak řeku opustíme, vystoupáme na terasu Berounky, abychom v zápětí sjeli serpentínami do údolí Kačáku a kolem tohoto potoka do [Svatého Jana pod Skalou](#). Zaparkujeme na návsi u benediktinského kláštera a navštívíme kostel sv. Jana Křtitele s jeskyní, kde sídlil v 9.století poustevník Ivan. Otevření objektů a případný odborný komentář si zajistíme u Svatojanské společnosti z.s. Seznámíme žáky s pověstmi o poustevníkovi a historií kláštera. Potom si prohlédneme před kostelem krasový pramen Ivan, odkryv sladkovodních vápenců a Mariánské sousoší. Pokud nebudou děti již unavené, můžeme se ještě vydat na vyhlídku U Kříže na Skálu nad klášterem (podrobnosti v předešlé kapitole). Po ukončení programu ve Svatém Janu pod Skalou se vydáme přes Hostim a Lištici zpět do Berouna. Z autobusu můžeme cestou obdivovat údolí Berounky před Srbskem a Tetín. Při sjezdu do Berouna nad Ovčínem budeme u silnice míjet odkryvy sopečných hornin (diabasy), které se zde v minulosti těžily.



Vysoká stráň nad Hostimem



Otakárek fenyklový

Za Františkem Nepilem

a Kelty

Druh exkurze → pěší

Délka trasy → 6 km (při dopravě do Hýskova vlakem)

Zaměření → regionální dějepis, literatura, ekologický přírodopis

Poznámka → nenáročná bezbariérová vycházka, nejvhodnější realizace je začátek léta nebo září

Další naše výprava míří do Hýskova. Jedná se o nenáročnou exkurzi vhodnou pro všechny věkové kategorie. Do obce se dopravíme vlakem nebo autobusem. Nejprve navštívíme místní naučný park a potom Spolkové a informační centrum v rodném domku spisovatele Františka Nepila. Menší děti si vzhledem k poměrně velké vzdálenosti obou míst mohou prohlédnout pouze naučný park nebo zvolit dopravu autobusem a případně rozšířit exkurzi podle varianty uvedené v závěru kapitoly.

Než se vydáme na cestu, tak ještě stručně něco z historie obce. Hýskov patří k nejstarším obcím na Berounsku. Pověst vypráví, že jejím zakladatelem byl Hes, syn Slavaše a Krokovy dcery Tety, který si postavil nedaleko od Slavašova (dnešního Berouna) tvrz, kolem níž vznikla osada Heskov. Podle kronikáře Václava Hájka z Libočan tu byly již v 8. století doly na železnou rudu. Z archeologických nálezů však vyplývá, že rudu zde dobývali a zpracovávali již Keltové. První dochovaná zmínka o obci je v listinách Vyšehradské kapituly z roku 1088. Ve středověku tudy vedla Královská cesta z Karlštejna na Křivoklát. Starý název části obce Stará Huť pochází

od zdejšího zpracování železné rudy. Podle dochovaného záznamu byla v roce 1386 nejstarším místem tavby železa v povodí Berounky. Už v roce 1608 zde stála dřevouhelná vysoká pec a zkoušovací hamry. Největšího rozmachu dosáhlo zpracování železa v 19. století, kdy hutě vlastnili Fürstenberkové, majitelé křivoklátského panství. Dnešní Hýskov vznikl spojením původní obce se Starou Hutí v roce 1961.

Do Hýskova se vypravíme vlakem nebo autobusem. Z nádraží, případně z návsi, se vydáme na severní okraj obce k fotbalovému hřišti. Odtud již vidíme návrší [naučného parku](#). Byl vybudován v prostoru bývalé skládky tuhého komunálního odpadu. Ta byla rekultivována s úmyslem začlenit toto místo zpět do okolní krajiny. Smyslem realizace zdejšího přírodně laděného parku je obohatit oblast o přírodní a krajinářské prvky typické pro českou kulturní krajinu. Prostor má charakter rozptýlené zeleně. Původní zelené plochy byly doplněny přírozenými druhy stromového, keřového a bylinného patra. Park je napojen na zástavbu domů alejí, v níž jsou zastoupeny zvláště mahalebky a jeřáby.

Mimo toho zde byly vysazeny další tři aleje a švestkový sad. Součástí parku jsou i výsadby keřových skupin tvořené dřínem, ptačím zobem, řešetlákem, šípkovou růží a dalšími charakteristickými druhy zdejších mezí. Remízky poskytují ideální životní prostředí celé řadě druhů ptáků. V létě se tu vyskytuje spousta motýlů a můžeme spatřit i vzácnou teplomilnou užovku hladkou. Areál má plnit funkci ekologickou, rekreační, estetickou a také výchovně vzdělávací, neboť jeho součástí je 8 naučných panelů. Ty nás informují nejen o přírodních zajímavostech a významu zeleně, ale též o historii okolí Hýskova, jeho slavných rodácích a práci zdejších lidí. Na každém panelu je vždy jedna otázka. Odpověď na ni najdeme v textu dalších tabulí. Z naučného parku je krásná vyhlídka do okolní krajiny s údolím řeky Berounky. Jako na dlani máme před sebou vrch Hradiště (380 m), kde se na rozloze 82 ha nachází známé archeologické naleziště a keltské sídliště (oppidum). V roce 1877 zde byl nalezen poklad, asi 200 kusů zlatých keltských mincí (duhovek). To vedlo k zlaté horečce a k překopání celého kopce, které mělo za následek znehodnocení archeologického objektu. Dnes je území chráněno. Pod oppidem dole u řeky se rozkládá malá vesnička Stradonice, kde měl svoji chalupu a na místním hřbitově je pochován spisovatel František Nepil. U Stradonic se těžily arkózy (druh pískovce). Z nich se vytvářely vyzdívký ve Staré Hutí a údajně již Keltové je využívali na výrobu mlýnských kamenů. Dokonce z jednoho lomu byla použita část bloků na stavbu Karlova mostu v Praze. Ve svahu nad Berounkou jsou kolem silničky rozptýleny domky Zdejciny. Obec, jejíž jádro se nalézá až v horní části svahu, založili prý v 11. století Hedčané, které jako zajatce přivedl z tažení do Polska kníže Břetislav, aby kolonizoval dosud pusté oblasti. V okolí Zdejciny se v minulosti těžila železná ruda a také černé uhlí. Úplně vlevo nad Hýskovem se tyčí vrch Plešivec. Zde se těžil křemenek využívaný k výrobě dlažebních kostek zvaných kočičí hlavy. Na horizontu za Stradonicemi se táhne hřeben Krušné hory (609 m). Zdejší doly na železnou rudu patřily k nejvýznamnějším v Čechách. Mimo povídání o místech, která vidíme z vyhlídky, můžeme s žáky zjišťovat odpovědi na jednotlivé otázky na naučných panelech, určovat

rostliny, pozorovat ptáky, malovat přírodniny či krajinu nebo si zahrát nějaké hry vhodné do terénu.

Z naučného parku se přesuneme do [Spolkového a informačního centra v Hýskově](#), které se nachází hned na okraji obce směrem na Beroun. Jeho prohlídku je nutné si zajistit na obecním úřadu. Bylo vybudováno v domku, kde se 10. února 1929 narodil spisovatel František Nepil. Malé muzeum nás seznámí s jeho životem a dílem. František Nepil napsal celkem třicet tři knih pro dospělé i děti. Významný podíl v jeho tvorbě měla práce pro Československý rozhlas. Je autorem celé řady pořadů určených posluchačům všech věkových kategorií. Mnoho z nich bylo vydáno na zvukových nosičích. Svým osobitým vypravěčským stylem, laskavým hlasem a poetickým humorem se nesmazatelně zapsal do srdcí svých čtenářů a posluchačů. František Nepil zemřel 8. září 1995 v Praze. Po prohlídce exponátů v muzeu si s dětmi poslechneme krátkou audio nahrávku ze spisovatelovy tvorby nebo si přečteme úryvek z některé knihy. Součástí informačního centra je také expozice o dalších významných rodácích Hýskova. Můžeme se s nimi seznámit na jednotlivých vystavených panelech. Patří k nim například přítel Jaroslava Haška Antonín Řehoř Hýskovský (1875–1938), spisovatel a autor her, MUDr. Josef Štýbr (1864–1938), překladatel Erbena, Nerudy a dalších básníků do angličtiny. Známou postavou je archeolog a historik Josef Švehla, jehož jméno nese i jedna ze škol v Sezimově Ústí, o jehož přejmenování ze Starého Tábora se jako starosta zasloužil. Proslavil se zvláště objevem Kozího Hrádku. Významnou osobností je geolog, cestovatel a etnograf Otakar Feistmantel (1848–1891), který se významně podílel na objevech ložisek černého uhlí v Indii, Austrálii, Tasmánii a na Novém Zélandu. Právě jedna novozélandská expedice pojmenovala po něm na konci 20. století údolí v Antarktídě na Feistmantel Valley. Jak vidíte, najdeme tu řadu zajímavých informací. Zdejší prohlídkou naše exkurze končí a vlakem nebo autobusem se vrátíme zpět.

Další varianta exkurze:

Uvedená exkurze má jednu nevýhodu. Přestože je situována do jedné obce, obě stanoviště jsou od sebe poměrně vzdálená. Je také možné zvolit návštěvu pouze jedné z lokalit a nebo naopak, objednat autobus a rozšířit exkurzi o další místa. Tematicky a územně se naskýtá možnost doplnit výlet o [Informační středisko keltské kultury na zámku v Nižboru](#), které interaktivní formou představuje život Keltů. Prohlídka expozice trvá asi 1,5 hodiny. Návštěvu je nutné si předem na zámku objednat. Při této variantě urazí autobus vypravený z Berouna trasu o vzdálenosti asi 20 km.



Spolkové a informační centrum v Hýskově



Merhautova kaplička u Naučného parku Hýskov

Skryje – na trilobity

s Joachimem Barrandem

Druh exkurze → **pěší**

Délka trasy → **celkem asi 6 km**

Zaměření → **přírodovědná, geologická, dějepisná a regionálně zeměpisná exkurze**

Poznámka → **nenáročná, populární program i pro menší děti, nutná pevná obuv**

Cílem naší exkurze jsou Skryje, malá obec vzdálená asi 30 km od Berouna. Ve svém znaku má trilobita, vyhynulého mořského členovce, který společně s francouzským vědcem [Joachimem Barrandem](#) proslavil tuto vísku ležící uprostřed křivoklátských lesů po celém světě. Joachim Barrande (1799–1884), původně stavební inženýr, působil jako vychovatel francouzského následníka trůnu Jindřicha z Chambordu, vnuka Karla X. V roce 1830 po červencové revoluci odchází s královským dvorem do exilu. Bourboni se na čas usadili i na Pražském hradě. Zde se Barrande setkává s významnými představiteli české vědy a kultury, například s Františkem Palackým nebo Josefem Dobrovským. Královský dvůr se brzy stěhuje do Gorice nedaleko Terstu. Barrande však v Praze zůstává jako správce statků hraběte Chamborda v Čechách. V roce 1833 přijímá nabídku hraběte Kašpara ze Šternberku řídit projekt a vyměřování koněspřežné dráhy z Lán do Radnic u Plzně. Při průzkumných pracích právě v okolí Skryjí objevil bohatá naleziště zkamenělin, zvláště trilobitů. To změnilo celý jeho další život. Dostatek času a peněz mu umožnil věnovat se téměř 45 let jejich výzkumu.

Za zkamenělinami putoval vždy pěšky s kladivkem, síťovkou a v dlouhém ošuntělém plášti, který mu sahal až po kotníky. Při svých častých návštěvách okolí Berouna přespával v hájovně na Drábově (dnešním Dědu), zvláště však pobýval u svého přítele, podnikatele Martina Dusla. Ten byl též velkým sběratelem zkamenělin a vlastnil jejich rozsáhlou sbírku. Barrandovi pomáhali sbírat zkameněliny poloprofesionální sběrači, tzv. skalníci. Byli to většinou prostí lidé, pro něž byla tato činnost vítaným finančním přílepkem. Poslední berounský skalník Tomáš Marek zemřel v roce 1944 ve svých 94 letech. Jeho vnučka, paní Olga Sklenářová, která ještě donedávna aktivně pracovala v Muzeu Českého krasu, často vzpomínala, jak jí dědeček o Barrandovi vyprávěl. Joachim Barrande shrnul výsledky svého dlouholetého výzkumu v monumentálním díle *Système silurien du Centre de la Bohème* tvořeném 22 svazky o 6000 stranách. Jde pravděpodobně o nejrozsáhlejší vědeckou práci vytvořenou jedním člověkem.

První doložená zpráva o [Skryjích](#) pochází z roku 1229, kdy byly v majetku řádu benediktinů. V dalších letech byla ves v držení nižší šlechty. Od poloviny

15. století patřila hradu Týřovu a v roce 1601 se staly Skryje majetkem křivoklátského panství. Hlavním zdrojem obživy byl pro místní obyvatele odpradávná les. Mezi tradiční řemesla patřilo uhlířství. Dnes jsou Skryje známé jako turistické letoviště pozoruhodné i vesnickou památkovou zónou s roubenými chalupami. Dominantou návsi je barokní kostel sv. Michaela, původně ze 14. století. Před ním roste památná lípa a u bývalé školy je pomník J. Barranda, který zde v roce 1969 odhalili delegáti mezinárodního geologického kongresu konaného v Praze. Podle Skryjí byl dokonce vědecky pojmenován jeden druh trilobita *Skreiaspis spinosa*.

Do Skryjí se dopravíme autobusem. Zaparkujeme na zastávce u návsi a navštívíme nedaleký [Památník Joachima Barranda](#). Nachází se hned za restaurací Trilobit, vedle krásné roubené chalupy. Prohlídku je nutné si předem domluvit v Muzeu TGM v Rakovníku. V památníku najdeme bohatou sbírku zkamenělin živočichů, kteří zde žili asi před 520 miliony let ve staropravohorním moři (kambrium), osobní vědecké přístroje Barranda a informace o jeho životě a díle. Součástí muzea je také zajímavá expozice věnovaná hradu Týřovu a životu na venkově na přelomu 19. a 20. století

Ještě než se vydáme na cestu do blízkého okolí, prohlédneme si zdejší roubené chalupy. Nejvíce jich najdeme asi 100 m za muzeem kolem pomníku obětem světové války na horní návsi. Pak se vypravíme z návsi přes parkoviště a dále po části naučné stezky Po stopách trilobita, která byla vytvořena pro rodiny s malými dětmi. Některých jejích zastavení můžeme využít i my. Asi po 400 m od návsi dojdeme na okraj říční terasy Berounky nad skryjským mostem. Je zde hezký výhled na řeku, zříceninu hradu Týřova a zalesněné svahy stejnojmenné národní přírodní rezervace. Ve svahu pod námi se nachází jedna z nejznámějších Barrandových lokalit v [Luhu](#) s hojnými nálezy zkamenělin. Dále půjdeme dolů k řece úzkou cestičkou vpravo na konci křovin. Cestou budeme míjet velký model trilobita u suťoviště, kde se můžeme zastavit a pokusit se najít nějakou zkamenělinu. Zde lze nalézt především částí malého trilobita *Agraulus ceticephalus*. Budeme pokračovat až k domkům u řeky a pak se vydáme kousek proti proudu Berounky k mostu.

Za autobusovou zastávkou ve strmějším svahu se sutí je poměrně bohaté naleziště, zvláště na fragmenty velkého trilobita *Hydrocephalus carens*. Žáci velice snadno zkamenělinu na zelenošedé břidlici poznají podle jejího okrového zabarvení. Je způsobeno limonitem (sloučenina železa). Abyste mohli žákům vysvětlit, který druh trilobita a jakou jeho část našli, je dobré mít s sebou jejich obrázky. Mimo trilobitů jsou tu časté také zkamenělé zbytky ostnokožců. Upozorňuji, že zkameněliny se mohou sbírat pouze v sutí, neboť se nacházíme v chráněném území. Na lokalitě dbejte na bezpečnost, především při pohybu na příkré kamenité stráni. Sběru doporučuji věnovat maximálně 15 minut.

Po ukončení hledání zkamenělin celou akci vyhodnotíme, vyhlásíme nejlepší nálezcce a od mostu, kde se nachází první informační panel, se vypravíme na [naučnou stezku Skryjský Luh](#). Vydáme se zpět mezi domky a chaty v Luhu a za druhým panelem odbočíme vpravo proti proudu Skryjského potoka. Široká upravená bezbariérová cesta vede lesem podél jeho toku. Trasu v délce necelých dvou kilometrů doprovází 8 naučných panelů. Na nich najdete poznatky o zdejší přírodě, Skryjích a také o Joachimu Barrandovi a spisovateli Otovi Pavlovi, kteří byli s tímto místem spjatí. Nechybí ani informace o lesním hospodaření, myslivosti a tradici pálení dřevěného uhlí v křivoklátských lesích. Na stezce uvidíme i torzo starého buku, který padl při vichřici na nedalekém kopci Vlastec a ukázkou skutečného milíře sloužícího k pálení dřevěného uhlí. Cestou s žáky můžeme plnit úkoly v pracovních listech, určovat organizmy a hrát různé hry vhodné do terénu. Po prohlídce naučné stezky se vrátíme stejnou cestou zpět nebo si necháme přistavit autobus na zastávce u mostu. Návštěvu Luhu naše exkurze končí. Některá stanoviště ve Skryjích a jejich okolí jsou zařazeny i do následující popisované exkurze.



Skryje, obec s trilobitem ve znaku

Křivoklátskem

k Berounce Oty Pavla

Druh exkurze → autobusová

Délka trasy → asi 60 km

Zaměření → přírodovědná, zeměpisná, literární a dějepisná exkurze

Poznámka → nenáročná pro všechny věkové kategorie

Cílem exkurze je poznání přírodních zajímavostí, historie a kulturního dědictví CHKO Křivoklátsko. Trasa vede nejmalebnějšími místy tohoto území, často po silnicích 3. třídy. Doporučuji proto zvolit si vhodné dopravní prostředky (autobus, ne autokar) s dokonalým ozvučením pro komentář během jízdy. Před exkurzí se domluvíme s řidičem, aby podle potřeb v komentovaných úsecích, zpomalil rychlost jízdy.

Chráněná krajinná oblast Křivoklátsko se nachází na ploše 630 km². Je zařazena do mezinárodní sítě biosferických rezervací UNESCO a část jejího území tvoří ptačí oblast evropské soustavy Natura 2000. Její součástí je 27 maloplošných chráněných území, z nichž jsou 4 národní přírodní rezervace. Hlavním motivem ochrany oblastí jsou rozsáhlé listnaté a smíšené lesy s pestrou druhovou skladbou dřevin. Bohatá rozmanitost přírodních společenstev je dána členitostí území kolem řeky Berounky a jejich přítoků, která omezovala člověka v zemědělském využívání krajiny. Velkou úlohu ve vývoji území sehrál fakt, že zdejší hluboké lesy byly od raného středověku loveckým hvozdem českých knížat a králů. A tak byla zdejší krajina ušetřena od intenzivní kolonizace.

Na Křivoklátsku se také nachází řada historických a kulturních památek.

Naše putování začneme v Berouně a pojedeme přes Králův Dvůr, Svatou, Kublov, Broumy a před Skryjemi odbočíme směrem k Podmokelskému mlýnu, kde bude naše první velká zastávka. Cestou můžeme žákům povědět něco o historii křivoklátských lesů a zvláště je upozornit na zajímavá místa, jimiž budeme projíždět. V **Počaplech** je pozoruhodný barokní kostel Nanebevzetí Panny Marie od stavitele K. I. Dientzenhofera. Podle pověsti je pod oltářem uloženo srdce krále Václava I., který zde zemřel v roce 1253 po návratu z lovu. Na místním hřbitově je pochován malíř Jan Preisler (1872–1918), rodák z nedalekých Popovic. Při průjezdu obcí **Svatá** stojí vpravo u silnice dům, kde měl svoje letní sídlo významný činovník Sokola JUDr. Josef Scheiner. Dvakrát ho zde navštívil i T. G. Masaryk. Těsně za obcí, tentokrát na levé straně komunikace, stojí bývalá myslivna Na Králi, kde se setkali Jindřich Fügner a Miroslav Tyrš. Zde v okolí Vraní skály s krásným výhledem do křivoklátských lesů, přišli na nápad založit tělovýchovnou organizaci Sokol

(1862). Na konci obce **Kublov** zastavíme na chvíli u rybníčku a půjdeme se podívat asi 50 m přes silnici na krásnou zachovalou roubenku. Tady pod bájným kopcem Velízem (více o něm až v poslední kapitole) se narodil významný hudební skladatel Josef Leopold Zvonař (1824–1865), který složil známou píseň Čechy krásné, Čechy mé a byl jedním ze zakladatelů pěveckého spolku Hlahol. Než dojedeme k Podmokelskému mlýnu, můžeme žákům vyprávět pověst o knížeti Jaromírovi, podle níž byl na nedalekém Velízu zajat a mučen družinou mocného rodu Vršovců.

Asi 3 km před Skryjemi na křižovatce U Ručiček odbočíme vlevo směrem na Podmokly. Po 2 km přijedeme klesajícími serpentínami k bývalé hájovně Slap, naproti níž je malé lesní parkoviště. Odtud se vydáme po modré turistické značce kolem hájovny a louky ke Zbirožskému potoku, který nás po čtvrt hodině dovede lesem do malebné skalní soutěsky **Skryjských jezírek**, kde potok vytváří malý vodopád a několik přírodních tůní. Příkré skalní stěny jsou tvořeny dacity – tmavošedými horninami sopečného původu. Ve skalní soutěsce musíme být opatrní při pohybu po vlhkých a kluzkých kamenech. Je nutné, aby šel první dospělý, kontroloval bezpečnost trasy a pomohl dětem při sestupu do dolní části soutěsky. Zde uděláme přestávku a žákům podáme několik informací k přírodní rezervaci Jezírka, v které se nacházíme. Pro členité území kolem Zbirožského potoka jsou typická pestrá přírodní společenstva. Les tu přechází od podhorského charakteru s rostlinami stinných údolí a vlhkých strání, přes kamenité sutě a skály k lesostepním formacím ve vrcholových partiích se suchými lokalitami a teplomilnými druhy. Podrobnější údaje o rezervaci najdeme na naučném panelu. Na skalách v Jezírkách roste několik druhů kapradin a v lese například pstroček dvoulistý, kyčelnice cibulkonosná nebo konopice ozdobná. Stejnou cestou se z Jezírek vrátíme zpět a po 2 km vycházce se autobusem přemístíme do Skryj.

Ve **Skryjích**, jež byly podrobněji popsány v minulé kapitole, se lze občerstvit v obchodě nebo restauraci na návsi a prohlédnout si **Památník Joachima Barranda**. Potom budeme pokračovat směrem na Křivoklát. Hned za obcí u autobusové zastávky před mostem přes Berounku zaparkujeme a budeme se chvíli věnovat sběru zkamenělin v břidlicích

světově známé lokality v **Luhu**. Dole u zastávky jsou dva naučné panely, které nás seznámí se životem ve staropravohorním moři a přiblíží nám i zdejší okolí. Na Skryjský luh vzpomíná ve své povídce Žehlička spisovatel Ota Pavel, který zde trávil se svými bratry dovolenou na rybách. Tady také začíná naše putování romantickou krajinou kolem Staré řeky, jak je Berounka nazývána trampy a vodáky. Právě Ota Pavel dokázal Berounku ve svých povídkách poeticky zachytit.

Hned za Skryjemi se na soutoku Berounky s Úpořským potokem vypíná zřícenina **Týřova**. Původně významný královský hrad typu francouzského kastelu byl vybudován v první polovině 13. století za krále Václava I. Ten zde v roce 1249 zajal a věznil svého syna Přemysla Otakara II. Pod Týřovem žil šestnáct let (1932–1948) poustevník a malíř samouk Václav Matoušek, který je známý z povídky Oty Pavla jako Fialový poustevník. Při průjezdu obcí Týřovice nezapomeneme upozornit na krásné roubené chalupy. Po krátkém klesání za vsí zastavíme na lesním odpočívadle a budeme pokračovat pěšky asi 50 m podél silnice, pak odbočíme vpravo na cestu vedoucí kolem chat k Berounce. Ocitneme se u řeky na louce proti **Týřovickým skalám**. Jsme na místě, často vyhledávaném filmaři. Týřovické skály se skalní věží Hodiny jsou pozoruhodné nejen z krajinářského, ale i přírodovědného hlediska. Na jejich bezlesých vrcholcích, tzv. pleších, roste řada druhů teplomilných rostlin a jsou níždřistěm výra velkého. Vlastní skály jsou tvořeny andezity, vyvřelinami svrchního kambria. Území je součástí národní přírodní rezervace Týřov, patřící k přírodovědně nejcenějším místům Křivoklátska.

Další naše krátké zastavení bude následovat už po necelém kilometru jízdy u turistického rozcestníku na okraji silnice u malé skalky. Sejdeme několik metrů k řece, odtud je krásně vidět Čertova skála a přes řeku **Kouřimecká rybárna**. V ní často pobýval v posledních letech života u svého přítele Jaroslava Žíky spisovatel Ota Pavel. Ve filmových adaptacích jeho povídek (Zlatí úhoři a Smrt krásných srnců) představovala chalupu převozníka Karla Proška, která se ve skutečnosti nachází o něco dále po proudu řeky. Před rybárnou stojí mohutný, více než 400 let starý dub, pod nímž je podle pověsti pochován švédský plukovník i se

svým koněm, smrtelně zraněný v roce 1639 v bitvě u nedalekých Broum. [Čertova skála](#) na levém břehu Berounky je tvořena podmořskými vulkanity nazývanými spility. Vznikly asi před 600 miliony let v období starohor vyvržením proudů horké lávy do chladného moře. Tím vznikly zvláštní geomorfologické útvary, tzv. polštářové lávy. Čertova skála je pozoruhodná též výskytem cenných skalních společenstev. O jejím vzniku vypráví i zajímavá lidová pověst o mostu a sázce s rohatým pekelníkem.

Od Čertovy skály je to jen kousek k známé výletní [restauraci U Rozvědčička](#). Vystavěl ji v roce 1934 bývalý rozvědčík československých legií v Rusku Jaroslav Franěk z Nezabudic. Za druhé světové války se zapojil do odbojové činnosti a ukrýval tu zbraně. Úkryt byl však prozrazen, Franěk zatčen a v červenci 1943 v Berlíně popraven. U Rozvědčička zastavíme na krátkou přestávku a občerstvení. Na tomto místě trávil léto rodina malého Oty Pavla, než jejich tatínek objevil klidnější místo v chalupě převozníka Karla Proška v [Luhu pod Branovem](#). Tam bude i naše

poslední zastávka. Po krátkém přejezdu se vydáme od silnice po cestě asi 100 m k přívozu, kde se o prázdninách nebo o víkendech můžeme pramicí nechat převést na druhou stranu řeky a v domku převozníka navštívit Pamětní síň Oty Pavla. Během školního roku se ale většinou musíme spokojit s pohledem přes řeku na chalupu a akát, pod kterým Prošek vždy odpočíval.

Autobusem pak pojedeme směrem na Roztoky a do Berouna. Za Luhem pod Branovem budeme projíždět přírodní rezervací Nezabudické skály, která je pozoruhodná výskytem sedmi z devíti známých druhů plazů žijících v České republice, včetně ještěrky zelené dosahující délky až 40 cm. Při průjezdu Nižborem je ze silnice vidět ve stráni pod vrchem Hradiště vila, kterou zde postavil v roce 1910 jako soukromou hvězdárnu Ladislav Pračka. Její kupolí prochází průsečík 14. poledníku a 50. rovnoběžky. U Stradonic upozorníme žáky na keltské oppidum a v Hýskově na rodný dům spisovatele Františka Nepila. V Berouně naše exkurze končí.



Chalupa převozníka Proška v Luhu pod Branovem



Trilobit *Conocoryphe sulzeri* ve skryjské břidlici

Loveckými hvozdy

českých knížat a králů

Druh exkurze → autobusová

Délka trasy → asi 50 km

Zaměření → dějepisná a přírodovědná exkurze

Poznámka → exkurze bezbariérová a vhodná pro všechny věkové kategorie

V našem druhém putování po Křivoklátsku se kromě přírody seznámíme také s životem lidí ve zdejší oblasti. Trasa začíná a končí v Berouně, odkud se vydáme přes Hýskov a Nižbor směrem na Sýkořici a Zbečno do Křivokláta. V [Nižboru](#) žáky upozorníme na zámek. První zmínka o původně loveckém hrádku pochází z roku 1265 za vlády Přemysla Otakara II. Není ale vyloučeno, že Miesenburg, jak znělo jeho německé jméno, nechal postavit již jeho otec Václav I. Hrad sloužil jako lovecké sídlo českých panovníků a později byl i správním střediskem kraje a města Berouna. V 16. až 18. století byl postupně přestavěn na zámek. Za Nižborem budeme míjet barokní zámek [Dřevíč](#), který z loveckého srubu na počátku 18. století nechali vybudovat Fürstenberkové. Pobýval v něm i spoluzakladatel Sokola Jindřich Fügner.

Naše první zastávka bude za Dřevíčí u hájovny Skalka. Autobus lze zaparkovat u hájovny na odstavné ploše Lesů ČR po domluvě na Lesní správě Nižbor. Odtud se vydáme po červeně značené cestě k našemu prvnímu cíli vzdálenému necelých 1,5 km. Sejdeme do údolí potoka [Vůznice](#) a za můstkem budeme pokračovat podél jeho toku po široké lesní

cestě. Jak se dozvíme z informačního panelu, nacházíme se v národní přírodní rezervaci. Chráněné území v členitém terénu kolem potoka zahrnuje pestrý soubor lesních a lesostepních ekosystémů s výskytem mnoha druhů organismů. V rezervaci bylo popsáno 450 druhů cévnatých rostlin, z nichž je 14 evidováno na seznamu zvláště chráněných druhů. Patří mezi ně např. měsíčnice vytrvalá, okrotice dlouholistá či kruštík modrofialový. Z živočichů se zde vyskytuje mllok skvrnitý, čolek horský, lejsek bělokřký nebo čáp černý. V potoce žije vranka obecná, střevle potoční a pstruh obecný. Po deseti minutách příjemné cesty lesem se ocitneme u [zříceniny Jenčova](#) (někdy také Jinčov). Byl nejmenším z královských hradů ve zdejším přemyslovském loveckém hvozdu. Jeho dějiny jsou obestřeny tajemstvím, neboť se nedochovaly o něm žádné písemné zprávy. Zakladatelem hradu byl nejspíše Přemysl Otakar II. Byl postaven na strmé skalce nad meandrem [Vůznice](#), ale proti okolnímu terénu stál prakticky v údolí. Proto jeho poloha vylučovala možnost případné úspěšné obrany před nepřitelem. Jenčov měl pouze dvě budovy, patrový palác a nad ním hranolovou obytnou věž. Vnější

opevnění úplně chybí. Z těchto údajů je patrné, že šlo ryze o lovecký hrádek uprostřed lesů daleko od lidí, nabízející klid a soukromí. Na Křivoklátsku najdeme řadu takových historických účelových staveb. Jsou to hrady a hrádky jako Jivno, Křivoklát, Nižbor, Týřov nebo původně i Lány. Pozdější majitelé křivoklátského panství stavěli pohodlnější lovecké zámečky, např. Leontýn, Dřevíč a Emilovnu. Lov nebyl jenom zábavou spojenou s radovánkami, ale i společenskou událostí a mnohdy také místem pro důležitá politická jednání. Mezi vášnivě lovce patřil zvláště král Václav I., který při lovu u Hudlic přišel o oko a také Václav IV. Na Jenčově můžeme žákům vyprávět o loveckých zvyklostech nebo o Dymovi, vládci křivoklátských lesů, kterého se lidé v minulosti obávali. Objevoval se vždy, když byl les v mlžném oparu, někdy měl podobu plamenu či ohnivého sloupu. V lese napadal lidi, kteří byli sami nebo v lichém počtu.

Po prohlídce zříceniny se stejnou cestou vrátíme k autobusu a budeme pokračovat směrem na Křivoklát. Při sjezdu do údolí Berounky těsně před [Zbečnem](#) se na levé straně silnice nachází Masarykova babyka. Jedná se o 200 let starý javor na bývalé vyhlídce nad Berounkou, kde rád odpočíval T. G. Masaryk. Ve Zbečně zastavíme na návsi. První zmínka o obci pochází již z roku 1003, kdy kníže Jaromír povýšil za věrné služby do šlechtického stavu myslivce Hovoru a jmenoval ho na zdejším přemyslovském dvorci vrchním lovcím. 21. prosince 1100 byl poblíž Zbečna při návratu z lovu zavražděn kníže Břetislav II. Na místě knížecího dvorce dnes stojí fara a kostel sv. Martina, před kterým se nacházejí dvě památné lípy malolisté. Cílem naší návštěvy ve Zbečně je památka lidové architektury, [Hamousův statek](#). Prohlídku usedlosti je třeba si objednat na správě státního hradu Křivoklát. Roubený špýcharový objekt pochází v jádru ze 16. století a v dnešní podobě je z roku 1760. Ve zdejším objektu se seznámíme s dobovým bydlením a hospodařením. Na dvoře najdeme stáje a chlévy s domácím zvířaty a stodolu s historickými zemědělskými stroji. Po prohlídce statku, které věnujeme asi 30 minut, se vydáme na Křivoklát.

Naší další zastávku je [Informačně vzdělávací středisko Lesní správy Křivoklát](#). Zaparkujeme na veřejném parkovišti v Křivoklátě nebo po domluvě s pracovníky informačního střediska naproti jejich

budově na místě určeném pro vozidla LČR. V interiéru střediska se nachází stálá expozice „Les kolem nás“. Jedná se o zajímavou nevěšední výstavu, kde se cítíte jako v opravdovém lese. Podlaha je pokryta lesní hrabankou se stopami zvěře, atmosféru doplňuje zvuková kulisa ptačího zpěvu a bublajícího potůčku. Je zde řada panelů a exponátů věnovaných křivoklátské přírodě, lesnictví, historii území a lovecké tradici. Obohacením expozice jsou interaktivní prvky – poznávání stromů, skládání puzzlí, sběr hub apod. Žáky upoutá model lesní rokle s tekoucím potůčkem a oblíbení jsou i noční obyvatelé lesa s hlasovými projevy. Součástí interiéru je také výuková místnost k realizaci výchovně vzdělávacích programů. Za budovou střediska se nachází poměrně rozsáhlý [Rekreačně naučný areál Křivoklát](#). Nabízí několik možností využití. Areál je rozdělen do tří hlavních center navzájem propojených pěšinami s pěknými výhledy na hrad a opatřených naučnými panely, lavičkami a altány. Vede tudy dendrologická stezka s více jak padesáti druhy dřevin. Pěkná je také geologická expozice s 16 bloky hornin. Především zde však najdeme spoustu herních prvků pro menší i větší děti. Je tu hřiště a řada houpaček, skluzavek, prolézaček a také 40 m dlouhá lanovka. Nechybí ani ohniště na opékání špekáčků s posezením. Rekreačně naučný areál má také svoje vlastní velké parkoviště. Návštěva Informačně vzdělávacího střediska a lesního areálu, včetně nabízených a poskytovaných programů a projektů je pro děti a školy k dispozici zdarma. Je nutné si však případné služby předem objednat. Programy jsou kvalitně vedeny zkušenými lektory lesní správy.

Exkurzi můžeme zakončit návštěvou nádvoří [hradu Křivokláta](#). Zde si žáci prohlédnou věž Huderku, kde byl vězněn slavný alchymista magistr Edward Kelley, občerství se a případně zakoupí upomínkové předměty. Do Berouna se vrátíme trasou přes Roztoky a Nižbor.

Další varianty exkurze:

Program popsané exkurze lze různě upravovat. Pokud budeme mít například zajištěn časově náročný program v lesním areálu, vypustíme některou předchozí zastávku. Je také možné zvolit k prohlídce jiné lokality. V turistických materiálech jsou ale také k návštěvě na Křivoklátsku doporučována místa, která jsou podle mě vzhledem k nebezpečnému terénu k exkurzi se školou nevhodná. Jedná se o naučnou stezku U Eremita a zříceninu Týřova. V samotném Křivoklátsku je několik zajímavých naučných stezek, které v krátkosti charakterizují v následujících řádcích.

Naučná stezka Paraplíčko

vede od parkoviště nad hradem Křivoklátem ve stráni po lesní cestě nad Rakovnickým potokem až k vyhlídce Paraplíčko nad řekou Berounkou. Stezku dlouhou 1,5 km vybudovaly děti ZŠ Křivoklát. Na pěti panelech jsou informace o obci, hradu a zdejší přírodě.

Školní naučná stezka Křivoklát

začíná u základní školy v Křivoklátsku. Středně náročná trasa měří necelý kilometr a vede jedním směrem. Je na ní umístěno 25 naučných panelů popisujících přírodu CHKO Křivoklátsko.

Naučná stezka Brdatka

měří 3300 m a vede z Křivoklátska kolem řeky Berounky přírodní rezervací Brdatka do Zbečna. Na její trase je 16 zastávek s informačními panely o zdejší přírodě. Oblíbená je především pro jedinečné výhledy do údolí Berounky. K návštěvě této stezky doporučuji využít vlak. Po výstupu z vlaku půjdeme kolem hradu až do Rekreačně naučného areálu Křivoklát, kde uděláme přestávku na svačinu a využijeme případně jeho zařízení k další činnosti. Z areálu pak budeme pokračovat na navazující naučnou stezku po červené a potom po zelené turistické značce až do Zbečna. Odtud se vrátíme zpátky domů opět vlakem.



Zřícenina loveckého hrádku Jenčov



Výchovně vzdělávací centrum Křivoklát

Lesní panorama a hora boha Velese

Druh exkurze → **pěší (přemístění na lokalitu autobusem)**

Délka trasy → **4,5 km**

Zaměření → **dějepisná a přírodopisná exkurze**

Poznámka → **nenáročná a bezbariérová**

Exkurze nás zavede na naučnou stezku Lesní panorama s krásnými výhledy na krajinu Křivoklátské pahorkatiny a Brdy. V délce 2,5 km vede po úbočí památného kopce Velízu a má 6 informačních panelů. Z autobusu jedoucího z Berouna vystoupíme před Kublovem, asi 150 m za zastávkou a křižovatkou na hájovnu Kolna. Zde je odbočka na stezku. Autobus bude pokračovat dále do Kublova, kde zaparkuje u rybníčku v blízkosti rodného domku J. L. Zvonaře.

Úvodní panel naučné stezky je hned u křižovatky. Odtud je vidět na silnici vedoucí směrem na Kublov [chráněná alej](#) 16 stromů jeřábu břeky, jejichž stáří je kolem 130 let. My budeme ale pokračovat asi 100 m lesem než se ocitneme na velké louce s výhledem do širokého okolí. V létě nás tady okouzlí pestrobarevná směs lučních květů, které můžeme s žáky určovat. Na konci louky je pěkný výhled jižním směrem. V popředí vidíme hrad Točnick, potom Hořovice a za nimi na horizontu pásmo středních Brd s dopadovými plochami bývalého vojenského cvičiště. Stezka dále vede za třetím naučným panelem na rozcestí vpravo. My však budeme pokračovat rovně na kopec [Velíz](#) (595 m n.m.). Jeho název je údajně

odvozen od staroslovanského boha stád Velese s psí hlavou. Podle kněze, obrozence a archeologa Václava Krolmusa se na vrchu tohoto kopce nacházelo pohanské obětiště. O Velízu se poprvé zmiňuje kronikář Kosmas, který ve své Kronice české líčí příběh knížete Jaromíra, zde zajatého a mučeného Vršovci. Manželce knížete se zjevil sv. Jan Křtitel a na jeho výzvu poslala na pomoc Jaromírovi ozbrojenou družinu. Ta s přispěním myslivce Hovory knížete osvobodila. Věrného Hovoru pak Jaromír povýšil na lovčího v nedalekém dvorci ve Zbečně a jako vděk za svoji záchranu nechal na Velízu postavit kapli sv. Jana Křtitele. Na jejím místě byl na počátku 13. století vystavěn kostel a klášter mnichů benediktinů, který byl roku 1421 vypleněn husity.

Na vrcholu Velízu si uděláme krátkou přestávku a prohlédneme si barokní, původně románský, kostelík, budovu fary a také místní hřbitov. Z bývalého kláštera se místy dochovaly pouze základy v ohradní zdi jižní strany hřbitova, fary a dalších objektů kolem kostela, které byly na jeho troskách vybudovány. Na hřbitově je pochován významný hudební skladatel Josef Leopold Zvonař (1824–1865). Tady

na Velízu složil známou píseň Čechy krásné, Čechy mé. Byl k ní inspirován básní Václava Jaromíra Picka a tehdy pěknou vyhlídkou do krajiny z místa zvaného Bílá skála. Narodil se v Kublově, v rodině chudého zedníka. Proto byl na zdejší faře jako talentovaný chlapec připravován na studia knězem Josefem Dmychem. Zvonař je autorem řady písní a chrámových skladeb. Napsal také školu hry na klavír, dějiny hudby v Čechách a další díla. Byl jedním ze zakladatelů pěveckého sboru Hlahol, stál u zrodu Sokola a přátelil se s Boženou Němcovou, Janem Nerudou, Karlem Jaromírem Erbenem a Bedřichem Smetanou.

Po prohlídce Velízu se vrátíme na [naučnou stezku](#) a budeme pokračovat podél západního úpatí Krušné hory, spojené již od doby Keltů s těžbou železné rudy. Cestou můžeme spatřit nad hlavami plachtit lovící káně lesní nebo se třepotat poštolku. Vyskytuje se tu i řada druhů pěvců, např. strnad obecný a skřivan polní. Postupně dojdeme k lavičce s křížem a naučným panelem. Odtud je krásný panoramatický výhled na kopcovitou lesní krajinu přírodovědně nejcennější oblasti Křivoklátska, údolí Úpořského potoka a národní přírodní rezervaci Týřov. Odtud pak dojdeme do Kublova, kde se zastavíme u rodného domku J. L. Zvonaře. S dětmi si zde na závěr exkurze můžeme zaspívat již zmíněnou píseň Čechy krásné, Čechy mé. U rybníčku za roubenou chalupou potom nasedneme do čekajícího autobusu.

Další varianty

Exkurzi lze doplnit o návštěvu rodného domku Josefa Jungmanna v Hudlicích, kterou je možné objednat na místním obecním úřadu. Případně místo výstupu na Velíz, zařadit výhled z Hudlické skály (487 m n.m.) do okolních křivoklátských lesů. Skála je tvořena bulizníky, tvrdými horninami vzniklými asi před 600 miliony let ve starohorním moři. Bulizníky jsou pro Křivoklátsko typické a mnohde tvoří skalky vystupující nad okolní terén, tzv. kamýky. O Hudlické skále vypráví pověst, že uvnitř v jeskyni šije panna košilkou a za rok udělá jen jeden steh. Až svou práci dokončí, bude konec světa.

Naučná stezka Krušná hora – Hudlický vrch

Stezka v okolí Hudlic má 14 zastávek a 30 informačních panelů zabývajícími se historií a zajímavostmi obce a jejího okolí. Trasa vede po upravených cestách a její součástí je i dřevěná rozhledna Máminka, vysoká 33 m a nacházející se na vcholovém palouku Krušné hory (609 m n.m.). Celý okruh stezky je dlouhý asi 10 km, ale můžeme si zvolit i kratší varianty.

Naučná stezka Údolí ticha

Začíná u Stroupínského mlýna u silnice mezi Březovou a Hředlemi. Měří 3,5 km a je oboustranná. Druhý začátek je v lese „Pod Kamencem“. Od Stroupínského mlýna vede široká cesta po louce kolem Pařezového potoka až do chatové osady Ricatado. Odtud pak pokračuje po žluté turistické trase pěšinou lesem. Druhá část stezky okolo Lučního potoka v členitém terénu je nevhodná pro cyklisty a vozíčkáře. Lesní údolí se strmými kamenitými svahy a s tajemnými tůňkami na potoce v nás vyvolá představy pravé divočiny a toho, jak vypadal královský lovecký hvozď. Na stezce je umístěno 11 naučných panelů s přírodovědnou náplní. Žije tu vzácný rak kamenáč a další chránění živočichové. Z konce naučné stezky se můžeme vrátit zpět stejnou cestou nebo pokračovat dále po žluté trase do nedalekého Kublova.



Rodná chalupa J. L. Zvonaře v Kublově



Diabasový lom pod Lišticí



Zvrásněné vápenkové vrstvy Budňanské skály



Diabasový lom pod Lišticí



Tetín s polesím Koda a vrchem Damil



Pěnovcové kaskády v Kodské roklí



Lom Čertovy schody – západ



Tramská osada Údolí děsu v Kodě



Botanický klenot včelník rakouský



Svatý Jan pod Skalou



Naučný park Hýskov



Jeskynní chrám ve Svatém Janu pod Skalou



Milíř na naučné stezce Skryjský luh



Skryjská jezírka



Týřovické skály se skalním útvarem Hodiny



Berounka pod zříceninou Týřova



Čertova skála



Hamousův statek ve Zbečně



Naučná stezka Lesní panorama u Kublova



Informačně vzdělávací centrum Lesní správy Křivoklát



Různě zbarvené květy plicníku lékařského



Hlaváček jarní



Ledňáček říční



Koniklec luční český



Kroužkování ptáků u Kačáku



Kavyl Ivanův



Lilie zlatohlávek



Tařice skalní



Třemdava bílá



Vstavač nachový



Užovka podplamatá

Tabulka geologických útvarů

Éra	Útvar	Stáří v mil. let
čtvrtohory		1,8
třetihory		65
druhohory		250
mladší prvohory		354
starší prvohory	devon silur ordovik kambrium	545
starohory		2 500
prahory		4 600

Použitá a doporučená literatura

Cílek V., Majer M., Schmelzová R. et al. (2017): Tetín svaté Ludmily. Dokořán. Praha.

Čáka J. (1997): Obrázky z Podbrdsk. Baroko a Fox. Beroun.

Dvořák O. (2005): Putování bájnou krajinou. Velká kniha pověstí z Berounska a Hořovicka. Knihkupectví U radnice. Beroun.

Dvořák O., Holečková M. (2005): Dolní Berounka. Nakladatelství MH. Beroun.

Dvořák O. (2010): Křivoklátským královským hvozdem. Regia. Praha.

Dvořák O. (2010): Soutěskami Českého krasu. Regia. Praha.

Dvořák O., Holečková M. (2010): Po stopách českých králů pěšky i na kole. Nakladatelství MH. Beroun.

Garkish M., Holečková M. (2001): Ve znamení berounského medvěda. Nakladatelství MH. Beroun.

Chlupáč I. (1999): Vycházky za geologickou minulostí Prahy a okolí. Academia. Praha.

Kmínek P. ed. (1999): Křivoklátsko – člověk v krajině a krajina v člověku. Státní hrady Křivoklátska. Rakovník.

Kuklík K. (1988): Chráněná krajinná oblast Český kras. ČTK – Pressfoto. Praha.

Ložek V., Kubínová J., Špryňar P. (2005): Střední Čechy. Edice Chráněná území ČR. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR a EkoCentrum. Praha, Brno.

Palivec V. (1964): Pověsti Zlatého koně. SNDK. Praha.

Palivec V. (1970): Pověsti karlístejnského podhradí. SNK. Praha.

Palivec V. (1981): Hájemství zelené. SNK. Praha.

Palivec V. (1986): Křivoklátsko. SNK. Praha.

Pavel O. (1991): Zlatí úhoři. Československý spisovatel. Praha.

Prokop R. (1989): Zkamenělý svět. Práce. Praha.

Stárka V. (1984): Český kras. SNK. Praha.

Žák K., Majer M., Hůla P., Cílek V. (2016): Křivoklátsko. Příběh královského hvozd. Dokořán. Praha.

Mgr. Emil Šnidauf
Regionální vlastivěda
Náměty na školní exkurze do okolí Berouna

Vydalo město Beroun
Husovo nám. 68, 266 01 Beroun,
www.mesto-beroun.cz, www.mapberoun.cz

Financováno z projektu Místní akční plán rozvoje
vzdělávání ORP Beroun II.,
registrační číslo CZ.02.3.68/0.0/0.0/17_047/0009711,
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání
(OP VVV).

Publikace „Regionální vlastivěda“ podléhá licenci
Creative Commons 4.0 BY-SA.

Vyšlo v srpnu 2019, vydání první.

Grafická úprava: Jan Matoušek
Tisk: MEDIAPACK, spol. s r.o.,
Škroupova 711, 266 01 Beroun.

ISBN 978-80-270-6225-6



EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání



MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY



Publikace Regionální vlastivěda vznikla v rámci projektu Místní akční plán rozvoje vzdělávání ORP Beroun II. Měla by sloužit především jako pomůcka učitelům. Jedná se o soubor námětů exkurzí pro děti a mládež do širšího okolí Berouna, které je bohaté na přírodní, historické a kulturní zajímavosti. Kniha je rozdělena do kapitol, z nichž každá představuje popis návštěvy určitého místa nebo oblasti. Nejde pouze o charakteristiku určitého území s případným popisem tras putování, ale jsou zde organizační, metodicko didaktické a praktické poznámky k realizaci exkurze, vycházející z dlouholeté osobní zkušenosti autora. Emil Šnidauf působí 38 let jako učitel a uvedené exkurze několikrát absolvoval se žáky nebo jako lektor s pedagogy různých stupňů škol v rámci jejich vzdělávání. V řadě kapitol jsou uvedeny další možné varianty a zaměření exkurze v závislosti na podmínkách, struktuře žáků, časové a fyzické náročnosti apod. Najdete zde i případné odkazy na naučné stezky v oblasti a jejich charakteristiku. Důležitou součástí publikace je i doporučená literatura vhodná k přípravě exkurzí, příloha s fotografiemi a CD s ukázkami pracovních listů pro žáky různých věkových kategorií. Doufáme, že publikace Regionální vlastivěda se pro vás stane praktickou pomůckou při putování do krásného a zajímavého okolí Berouna.